

Stof tot nadenken

Deel 2

Florence Nightingale

Stof tot nadenken

Deel 2

Vertaald door Rob van der Peet

Uitgave ter gelegenheid van het tweehonderdste geboortjaar van
Florence Nightingale (12 mei 1820 - 13 augustus 1910)

Oorspronkelijke titel: *Suggestions for Searchers after Religious Truth*. Volume II.
(Londen, George E. Eyre & William Spottiswoode. 1860.)

ISBN-nummer: 9789463981606

Omslagontwerp: Yutani Design

Copyright © 2020 Nederlandse vertaling Rob van der Peet (adres: Schildwacht 41,
5346 WE Oss, robvanderpeet@xs4all.nl)

Uitgever: Mijnbestseller (www.mijnbestseller.nl)

Inhoud

Praktische gevolgtrekkingen	7
Hoofdstuk 1	9
Hoofdstuk 2	33
Hoofdstuk 3	55
Hoofdstuk 4	99
Hoofdstuk 5	129
Hoofdstuk 6	221
Hoofdstuk 7	271
Hoofdstuk 8	325
Hoofdstuk 9	377
Cassandra	405

Praktische gevolgtrekkingen

In de hoop ook andere mensen te bereiken worden in dit deel dezelfde onderwerpen op een andere manier behandeld, maar niet altijd in dezelfde volgorde. Deze aanpak is ingegeven door het besef hoe enorm belangrijk deze onderwerpen zijn. Hopelijk kan dit ook als een excuus gelden voor het feit dat herhalingen, vaak in dezelfde bewoordingen, onvermijdelijk zijn.¹

1 De brontekst voor *Stof tot nadenken* is een driedelig werk waarvan Nightingale in 1860 slechts 150 exemplaren heeft laten drukken. Deze brontekst is op zijn beurt gebaseerd op een handgeschreven manuscript. Beide bevinden zich in de British Library.

1

Klopt het idee dat kwaad doen plezierig is?

De gangbare gedachte is dat het zo eenvoudig en plezierig is om te zondigen dat hier geen kruid tegen gewassen zou zijn, ware het niet dat mensen geloven:

- dat het hun eigen fout is wanneer zij zondigen,
- dat zij hier naderhand verantwoording voor moeten afleggen, en
- dat zij hiervoor gestraft zullen worden.

Even gangbaar is de gedachte dat dit geloof de genietende zondaar ervan weerhoudt om te zondigen, terwijl het vooruitzicht van een toekomstige beloning voor de lijdende heilige een stimulans is om niet te zondigen.

[MS]² Mogen wij ervan uitgaan dat God er ook zo over denkt? Wat bestaat er onder de mensen toch veel verwarring over wat geluk inhoudt!³

2 In de eerste versie van *Stof tot Nadenken* (uit 1852) bestond dit eerste hoofdstuk uit een dialoog tussen Jacob Abbott [JA] en M.S. [MS]. In de regel verwoordt Abbott conventionele christelijke standpunten welke op een stevig weerwoord kunnen rekenen van M.S. die gewoonlijk het laatste woord heeft. In de definitieve versie (uit 1860) worden deze gesprekspartners niet meer bij naam genoemd en is de tekst door Nightingale omgewerkt naar de derde persoon. Hierin is zij niet altijd even goed geslaagd, getuige het feit dat bepaalde passages enigszins uit de lucht komen vallen omdat een stukje uit de oorspronkelijke dialoog is weggelaten. Op geleide van de teksteditie onder de redactie van de Canadese hoogleraar Lynn McDonald (in 2008 door Wilfrid Laurier University Press uitgegeven als deel 11 van de zestiendelige reeks *Collected Works of Florence Nightingale*, hier verder aan te duiden als CW 11,) is de dialoogvorm in deze vertaling voor zo ver mogelijk hersteld.

Jacob Abbot (1803-1879) was een Amerikaanse dominee die met zijn boeken een nauwelijks te overschatten invloed heeft uitgeoefend op het theologisch denken van Nightingale. Zijn invloedrijkste boek was *The Corner-Stone, or A Familiar Illustration of the Principles of Christian Truth* (1834). In een brief aan Maude Verney (10-12-1895) noemde Nightingale dit het boek "which converted me in 1836, The Corner-Stone, Alas! That I should so little have lived up to my conversion." (CW 8:927) Deze bekering mag niet worden verward met haar zogeheten *call to service* die zij zelf op 7 februari 1837 dateerde. Een ander boek van Abbott, *The Way to do Good, or, The Christian Character Mature* (1836), had volgens een dagboekaantekening (7-2-1892) wel te maken met haar *call to service*. In een dagboekaantekening memoreert Nightingale deze gebeurtenis met de woorden: "Embley, 7 February 1837, the way to do good." (CW 2:516) Het voorwoord van Abbotts boek begint met: "Upon the cornerstone of faith in Jesus Christ, as the atoning sacrifice for sin, there is reared the superstructure of holy life and action; and a holy life is one which, from the impulse of love to God, is

De mens die vanuit zijn lagere natuur leeft is niet in staat om zich voor te stellen wat geluk is in de ogen van God. Zo iemand kan voldaan zijn over succes in een zelfzuchtige ambitie of over iets anders dat haaks op onze ware natuur staat. Tevens kan hij ongevoelig zijn voor lijden als gevolg van zonde. Maar als Gods geluk het enig echte geluk is, dan zijn zij die het meest één zijn met Hem het gelukkigst.

Was Napoleon⁴ – die, kenmerkend voor zijn zelfzuchtigheid, alleen om zichzelf gaf – op het hoogtepunt van zijn succes een gelukkig mens?

occupied with doing good to man.” Het derde boek van Abbott dat Nightingale las (in 1845) en herlas (in 1877) was *Fire-side Piety, or, The Duties and Enjoyments of Family Religion* (1836). (CW 1:432 en 2:486)

Mary Shore Smith (1798-1880), oftewel Aunt Mai, was een tante van Nightingale van vaders kant die getrouwd was met Samuel Smith (1794-1880), een oom van Nightingale van moeders kant. Aunt Mai hielp Nightingale bij de eerste versie van *Stof tot Nadenken* (1852). Beide vrouwen waren er diep van overtuigd dat het gedrag van de mens behalve in lichamelijk en geestelijk ook in moreel opzicht volledig door de wetten van God wordt bepaald en dat deze wetten de uitdrukking van Gods gedachte zijn. Beiden zagen het als een opdracht aan de mens om die wetten te ontdekken en ernaar te leven teneinde één te worden met God. Sir Edward Cook (1857-1919) citeert uit een niet gedateerde brief van Aunt Mai aan Nightingale: “The purpose of God is to accomplish the welfare of man, not as a gift from Him, but as to be attained for each individual and for the whole race by the right exercise of the capabilities of each.” (E.T. Cook. *The Life of Florence Nightingale*. Londen, 1913. I:121) Hoe dankbaar Nightingale was voor de inbreng van haar tante blijkt uit de volgende passage in een brief (waarschijnlijk geschreven voor december 1852): “I have not time to tell you what a help for all eternity your visit to me has been, what new ideas and motives and support it has opened to me, what a new prospect, what a new past, a whole new and helpful theory of life to think out. God bless you and yours.” (CW 11:13)

- 3 In het manuscript van *Stof tot nadenken* volgt hier een voorbeeld dat Nightingale in de definitieve versie (uit 1860) heeft weggelaten: “Let us look at a successful sinner – look at Louis-Napoléon (1). Do you think he is happy? His uncle was probably one of the most miserable men who ever lived.” (CW 11:272)

(1) Lodewijk Napoleon (1808-1873), een volle neef van Napoleon Bonaparte (1769-1821), was president van Frankrijk van 1848 tot 1852 en als Napoleon III keizer van Frankrijk van 1852 tot 1870. Tijdens zijn heerschappij kwam hij op voor de belangen van de oude monarchie en de aristocratie. Om een herhaling van de Franse revolutie van 1789 te voorkomen, maakte hij gebruik van een uitgebreid netwerk van binnenlandse spionnen. Belangrijk wapenfeit tijdens zijn leven was de overwinning op Rusland in de Krimoorlog (1853-1856). In 1870 werd het tweede Franse keizerrijk drie dagen na Napoleons desastreuze overgave bij de Slag bij Sedan omvergeworpen en ging hij in ballingschap in Engeland. (Wikipedia)

- 4 Napoleon Bonaparte (1769-1821), eerste consul (1799-1804) en keizer (1804-1815)

Zij die lijden als gevolg van zonde zien dit zelf niet als lijden.

[JA] Misschien vond hij zichzelf niet ongelukkig en dachten anderen er ook zo over.

[MS] Hij was niet alleen ongevoelig voor het lijden maar ook voor het geluk. Zijn ondergang was onlosmakelijk met het kwaad verbonden.

Welnu, kunnen wij de mens – in zoverre een appel op zijn zelfzuchtigheid maakt dat hij het pad der deugd zal bewandelen – niet beter voor zonde behoeden door te zorgen dat hij ziet, gelooft en voelt dat wat wij beweren waar is dan door hem bang te maken met een of andere toekomstige straf? Temeer omdat dit een straf is waar hij aan ontkomen kan mits hij tijdig berouw toont, namelijk door middel van wat we Gods vergeving noemen?

Wat is ‘vergeving van zonden’?

Wat is ‘vergeving schenken aan wie gelooft’?

[JA] Maar vergeving, zo wordt gezegd, kan alleen geschonken worden aan wie gelooft.

[MS] Gaat het hier om het geloof dat de wet van de gevolgen⁵ zal worden veranderd zodat dezelfde gang van zaken tot verschillende gevolgen zal leiden?

Wat vertelt de christelijke theologie ons over de betekenis van ‘vergeving’? Betekent dit dat God van gedachten kan veranderen? Dat Hij nu eens dit denkt en dan weer dat? Dat Hij vandaag zogenaamd rechtvaardig en morgen zogenaamd vergevingsgezind is? Wat is de betekenis van dat laffe gebed: “Raak met hysop mij aan: ik zal rein zijn, maak mij smetteloos: witter dan sneeuw”⁶?

We kunnen beter zeggen, toon al mijn zonden in het volle licht van Uw aangezicht en laat mij mijn zonden zien zoals Gij die ziet. Leer mij aan de hand van de gevolgen van mijn zonden dat zonde niet wenselijk is. Leer mij waar ik naar moet verlangen, leer mij hoe ik hiernaar kan verlangen en leer mij hoe ik dit

van Frankrijk. In de ogen van Nightingale was Napoleon iemand waar werkelijk niets positiefs over te zeggen viel. Deze houding sloot bij de tijdgeest aan. In de eerste helft van de negentiende eeuw waren veel Engelsen, met name in hogere kringen, bang dat de chaos, veroorzaakt door de Franse revolutie en de Napoleontische oorlogen, naar Engeland zou overslaan, met alle gevolgen van dien voor de Engelse aristocratie.

5 De ‘wet van de gevolgen’ verwijst naar Gods moreel bestuur waarin gelijke omstandigheden (dankzij de uniformiteiten of vaste relaties van opeenvolging en gelijktijdigheid) onveranderlijk tot dezelfde gevolgen leiden.

6 Ps. 51,9: 9 *Raak met hysop mij aan: ik zal rein zijn, maak mij smetteloos: witter dan sneeuw*, 10 spreek mij weer van de volheid der vreugde – en mijn kracht die Gij brak springt omhoog. [Voor citaten of parafrases van bijbelteksten wordt de Willibrordus-vertaling (Katholieke Bijbelstichting, 1975) gebruikt.]

verlangen in vervulling kan laten gaan. Maar gelukkig voor ons is er even weinig aanleiding voor het ene gebed als voor het andere.

Hoe kan de Geest van Rechtvaardigheid,
van rechtvaardige wetten, vergeven?

[MS] De Geest van Rechtvaardigheid kan geen vergeving schenken zonder dat dit tot absurditeiten leidt. Zal God zorgen dat wat geweest is niet geweest is? Zal Hij wat in het verleden gebeurd is veranderen? Als bidden om vergeving niet absurd is, dan is het op z'n minst brutaal. Want we vragen de Geest van Rechtvaardigheid om een tegenstrijdigheid te creëren en om tegen Zichzelf in te gaan. Maar Hij gedraagt zich altijd hetzelfde, "gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid!"⁷

De waarheid is dat niemand er een beter mens van wordt wanneer dit afhangt van zijn zelfzuchtige vrees (de vrees dat hij niet gelukkig kan worden als hij zich niet goed gedraagt) of van zijn zelfzuchtige hoop (de hoop dat hij wel gelukkig kan worden als hij zich goed gedraagt). Met gedachten en gevoelens die lijnrecht tegenover die van de Goddelijke Geest staan komt hij niet dichterbij het ware geluk van het één-zijn met de Goddelijke Geest. "De mens zonder liefde kent God niet, want God is liefde."⁸ Gelukkig maken is Zijn geluk. En dankzij de liefde is het zo geregeld dat ieder individu alleen gelukkig kan worden door zijn vermogens voor het geluk van anderen te benutten. Een appel doen op iemands zelfzuchtigheid raakt zijn affecties, zijn geweten of zijn spirituele natuur niet. Zo'n appel vervult slechts de rol van de politieagent die van niemand een gelukkiger of beter mens zal maken.

Als – bij wat ik ben of doe – iets anders dan ik zelf
de uiteindelijke oorzaak van al het kwade is, evenals van al het goede, wat
zal mij er dan nog van weerhouden om te zondigen?

[MS] Stel dat wij geloven dat niet alleen zonde maar ook elke onwetendheid inzake Gods wetten altijd tot lijden of beproevingen leidt, ongeacht of het om spirituele, intellectuele of fysische wetten gaat of welke andere soort wetten dan ook. Stel dat wij ook geloven dat het naleven van deze wetten met even grote zekerheid tot steeds meer geluk leidt, een geluk dat reikt tot wat "geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord en geen mens zich voorstellen."⁹ Stel dat wij dit echt geloven, zullen wij

7 Heb. 13,8: 8 *Jezus Christus is dezelfde gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid.*

8 1 Joh. 4,8: 8 *De mens zonder liefde kent God niet, want God is liefde.*

9 1 Kor. 2,9: 9 *Dit zijn de dingen waarvan de Schrift zegt: Geen oog heeft ze gezien, geen oor heeft ze gehoord, geen mens kan het zich voorstellen, al wat God bereid heeft voor die Hem liefhebben.* Dit vers is een citaat van Jes. 64,3: 2 *Dan zoudt Gij schrikwekkende dingen doen, waarop wij niet durfden hopen, 3 waarvan niemand ooit heeft ge-*

dan geneigd zijn om kwaad te doen en hiervoor te boeten, louter en alleen omdat wij geloven dat we dan kunnen zeggen: “Iets anders dan ik was hier de oorzaak van?” Stel dat iemand anders mij neerslaat en ik kan zeggen: “Ik heb dit ongeluk niet over mij zelf afgeroepen, maar iemand anders.” Zal dit mij er dan van weerhouden om overeind proberen te komen? Wat voorkomt dat ik het pad der deugd bewandel is niet zo zeer dat ik niet geloof dat zonde volledig aan mij zelf te wijten is als wel dat ik er niet voldoende van doordrongen ben dat zonde met lijden of beproevingen gepaard gaat.

Als het niet de schuld van de dief was, was het dan Gods schuld?

[MS] Een dief, zo wordt gezegd, weet tijdens het stelen heel goed dat het slecht is wat hij doet en dat hij hier zelf iets aan kan doen, mits hij dat wil.

Hij kan er zeker iets aan doen mits hij dat wil, maar het punt is nu juist dat het voor hem nooit mogelijk is geweest om niet te willen stelen. Als we alle omstandigheden die op de wil van de dief van invloed zijn geweest tot in de kleinste details konden analyseren, dan zouden we inzien dat het niet anders had kunnen lopen, ongeacht op welk moment we hem bij het plegen van zijn misdaad observeren.

Is er een redenering die ons ervan kan overtuigen
dat God zelf achter de zonde zit?

[MS] Geen enkele redenering, zo wordt vaak gezegd, kan het menselijk verstand er ooit van overtuigen dat God zelf achter de zonde zit. In plaats van dit te geloven zou de mens eerder geneigd zijn om aan zijn eigen vermogens twijfelen. Want er is iets in hem dat hem met zekerheid en met gezag zegt dat God goed is. In zijn ogen zou God niet goed zijn wanneer iemand, die een diefstal of een andere misdaad pleegt, als gevolg van Zijn wetten niet anders had kunnen handelen. De mens kan niet geloven dat een God die almachtig en goedwillend is op deze manier te werk gaat. Hij gelooft dat hij beter kan twijfelen aan zijn eigen vermogen om deze kwestie volledig te doorgronden (wat beslist niet altijd even eenvoudig is) dan het gevoel en het geloof op te geven dat God almachtig en goedwillend is.

Niet de op zichzelf staande bewering dat de zondaar niet anders had
kunnen handelen, maar een juist begrip van de wetten, waar dit een
voorbeeld van is, zal de mens leren in welke relatie hij staat tot God, tot
andere mensen en tot zichzelf.

[MS] Uiteraard kunnen we beter twijfelen aan ons vermogen om bepaalde kwesties

hoord. Geen oor heeft gehoord, en geen oog heeft gezien, dat een god buiten U aldus optreedt voor hen die op hem vertrouwen.

te doorgronden dan ons geloof en ons gevoel op te geven dat God almachtig en goedwillend is. Naargelang dit geloof sterker of zwakker is zal het ons handelen in het heden en onze vooruitgang in de toekomst wezenlijk beïnvloeden.

Zullen we in staat zijn om “verantwoording af te leggen voor de hoop die in ons leeft?”¹⁰ Niet de op zichzelf staande bewering dat de zondaar niet anders had kunnen handelen, maar een juist inzicht in Gods wetten (waar deze kwestie een voorbeeld van is) zou een enorm positief effect hebben op de mens, meer in het bijzonder op zijn geloof in de goedwillendheid en de macht van God, op zijn solidariteit en verbondenheid met zijn medeschepsels en op zijn eigen gedrag. Kortom, inzicht in Gods wetten zou, zoals elders is uitgelegd, invloed hebben op ons handelen jegens God, onze naasten en onszelf. Als onze pogingen om deze wetten te bestuderen niet tot definitieve conclusies leiden, kunnen we beter twijfelen aan ons eigen eindige vermogen om de wegen van de Oneindige te doorgronden dan aan Zijn oneindige volmaaktheid. Zo lang wij Hem kunnen volgen en de wegen van Zijn voorzienigheid kunnen leren kennen, is er geen kwestie die zo belangrijk en inderdaad zo praktisch van aard is.

Maar mensen zullen eindeloos over de kleinste futiliteiten blijven doorzeuren. Zij zullen geen antwoord zoeken op vragen als “Waarom is de mens wat hij is?” omdat er niemand is die dit weten wil. Kon de mensheid maar putten uit wat mensen hierover denken en hun meningen onderling met elkaar vergelijken. Dan kwamen we misschien verder. Maar bij deze kwestie is iedereen bang voor de ander. Mannen zijn bang dat anderen denken dat ze de zogenaamde fundamenten van de religie ondergraven. Vrouwen zijn bang dat anderen hen pedant en arrogant vinden. Religieuze professies durven alleen uitspraken te doen die op gezag berusten.¹¹ Dus wordt over deze kwestie weinig nagedacht en niets gezegd.

10 1 Pet. 3,15: 14 Maar ook al moet gij lijden om de gerechtigheid, toch zijt gij zalig. Vreest hun bedreigingen niet en laat u niet verontrusten, 15 *heiligt in uw hart Christus als de Heer. Weest altijd bereid tot verantwoording aan alwie u rekenschap vraagt van de hoop die in u leeft.*

11 **FN:** Een professie is een groep mannen die betaald wordt om bepaalde meningen aan te hangen; de clerus wordt betaald om de ene religie aan te hangen, de Wesleyanen (1) om de andere religie aan te hangen. In de medische professie wordt de allopaat betaald om de ene medische benadering aan te hangen en de homeopaat om de andere medische benadering aan te hangen. En zij allen hebben hun gezinnetje dat ze moeten onderhouden. [De voetnoten van Nightingale zelf zijn altijd te herkennen aan het voorafgaande **FN.**]

(1) Wesleyanen zijn een kerkelijke groepering die is vernoemd naar John Wesley (1703-1791), Britse theoloog, predikant en grondlegger van het methodisme. Hij werd bekend vanwege zijn opwekkingsbijeenkomsten. Overal waar Wesley samenkomsten

In welke zin is het waar dat een mens niet anders had kunnen willen dan hij wilde?

[JA] Terug naar de bewering dat iemand die iets slechts gedaan heeft niets anders had kunnen willen. [MS] Het is niet zo dat God dit zo gedecreteerd heeft, oftewel, dat het om een absolute welomschreven wilsact in de geest van de Almachtige ging, los van welke andere wilsact dan ook. Als we de gedachten van God konden lezen, dan kwamen we geen uitspraak tegen in de trant van “Mrs. Manning¹² zal een

hield ontstonden lokale methodistenkerken. Zij konden op veel tegenstand rekenen van de Anglicaanse Kerk, omdat de methodisten geen toestemming hadden gekregen om eigen kerken te beginnen. Zij werden niet alleen in preken en geschriften maar soms ook fysiek aangevallen. Op lokaal niveau werden lekenpredikers aangesteld, zowel mannen als vrouwen. (Wikipedia) De Wesleyanen hadden veel zogeheten *Wesleyan chapels* in Derbyshire en genoten de steun van de familie Nightingale.

- 12 Marie Manning (1821-1849), Zwitserse van geboorte, werkte als dienstbode bij diverse Engelse families. Op 27 mei 1847 trad ze in het huwelijk met Frederick George Manning, een pubeigenaar die eerder bij de spoorwegen ontslagen was vanwege vermoedelijke betrokkenheid bij diverse diefstallen. Voor haar huwelijk had Marie ene Patrick O'Connor ontmoet, een man die rijk geworden was van de woekerrentes op de bedragen hij aan anderen uitleende. Op 9 augustus 1849 was O'Connor te gast bij de Mannings in hun huis in Bermondsey. Daar werd hij door het echtpaar om het leven gebracht en onder de keukenvloer begraven. Nadat Marie O'Connors geld en waardepapieren uit zijn huis had gehaald, sloegen zij en haar man op de vlucht. Het stoffelijk overschot van O'Connor werd op 17 augustus door de politie ontdekt. Kort daarna werden beide echtelieden gearresteerd, zij in Edinburgh en hij op het eiland Jersey. Op 25 en 26 Oktober 1849 werden ze in de Old Bailey berecht en veroordeeld tot de dood door ophanging. (Wikipedia)

De terechtstelling vond plaats op 13 november 1849 en trok enorm veel toeschouwers die hun afkeuring niet onder stoelen of banken staken. Voor Charles Dickens was het schandalige gedrag van de toeschouwers aanleiding om in een ingezonden brief te pleiten voor de afschaffing van openbare terechtstellingen: “Sir, I was a witness of, the execution at Horsemonger lane this morning. I went there with the intention of observing the crowd gathered to behold it, and I had excellent opportunities of doing so, at intervals all through the night, and continuously from daybreak until after the spectacle was over. I do not address you on the subject with any intention of discussing the abstract question of capital punishment, or any of the arguments of its opponents or advocates. I simply wish to turn this dreadful experience to some account for the general good, by taking the readiest, and most public, means of adverting to an intimation given by Sir G. Grey in the last session of Parliament, that the Government might be induced to give its support to a measure making the infliction of capital punishment a private solemnity within the prison walls (with such guarantees for the last sentence of the law being inexorably and surely administered as should be satisfactory to the public at large), and of most earnestly beseeching Sir G. Grey, as a

moord willen plegen.” In plaats hiervan zouden we wel onveranderlijke wetten tegenkomen, op grond waarvan deze of gene omstandigheden in combinatie met deze of gene naturen tot die en die gevolgen zullen leiden.

solemn duty which he owes to society, and a responsibility which he cannot for ever put away, to originate such a legislative change himself.

I believe that a sight so inconceivably awful as the wickedness and levity of the immense crowd collected at that execution this morning could be imagined by no man, and could be presented in no heathen land under the sun. The horrors of the gibbet and of the crime which brought the wretched murderers to it, faded in my mind before the atrocious bearing, looks and language, of the assembled spectators. When I came upon the scene at midnight, the *shrillness* of the cries and howls that were raised from time to time denoting that they came from a concourse of boys and girls already assembled in the best places, made my blood run cold. As the night went on, screeching, and laughing, and yelling in strong chorus of parodies on Negro melodies, with substitutions of “Mrs. Manning” for “Susannah,” and the like, were added to these. When the day dawned, thieves, low prostitutes, ruffians and vagabonds of every kind, flocked on to the ground, with every variety of offensive and foul behavior. Fightings, faintings, whistlings, imitations of Punch, brutal jokes, tumultuous demonstrations of indecent delight when swooning women were dragged out of the crowd by the police with their dresses disordered, gave a new zest to the general entertainment. When the sun rose brightly – as it did – it gilded thousands upon thousands of upturned faces, so inexpressibly odious in their brutal mirth or callousness, that a man had cause to feel ashamed of the shape he wore, and to shrink from himself, as fashioned in the image of the Devil. When the two miserable creatures who attracted all this ghastly sight about them were turned quivering into the air, there was no more emotion, no more pity, no more thought that two immortal souls had gone to judgment, no more restraint in any of the previous obscenities, than if the name of Christ had never been heard in this world, and there were no belief among men but that they perished like the beasts.

I have seen habitually some of the worst sources of general contamination and corruption in this country, and I think there are not many phases of London life that could surprise me. I am solemnly convinced that nothing that ingenuity could devise to be done in this city, in the same compass of time, could work such ruin as one public execution, and I stand astounded and appalled by the wickedness it exhibits. I do not believe that any community can prosper where such a scene of horror and demoralization as was enacted this morning outside Horsmonger lane Gaol is presented at the very doors of good citizens, and is passed by, unknown or forgotten. And when, in our prayers and thanksgivings for the season, we are humbly expressing before God our desire to remove the moral evils of the land, I would ask your readers to consider, whether it is not a time of this one, and to root it out.

I am, Sir, your faithful servant, Charles Dickens, Devonshire terrace, Tuesday Nov. 13.” (*The Times*, 14-11-1849)

Elk menselijk wezen dat geleefd heeft verschilt van elk ander menselijk wezen. Wat A is berust niet op een decreet van God, oftewel, God heeft niet gewild dat A met deze of gene vermogens ter wereld zou komen. Het zijn Gods wetten (dat er sprake is van bepaalde uniforme relaties van opeenvolging en gelijktijdigheid) die A hebben gemaakt tot wat hij is. Anders geformuleerd, dat A op het moment van zijn geboorte is wat hij is komt geheel en al – tot in de kleinste details – door de wetten van God, oftewel door de uniformiteiten van de natuur wier bestaan oorzakelijk uiteindelijk alleen tot Gods wil te herleiden is. Omdat omstandigheden nooit precies identiek zijn, zijn naturen ook nooit identiek. Derhalve kan het ene individu nooit precies dezelfde gedachte, hetzelfde gevoel en dezelfde wil hebben als het andere individu.

Begint het bestaan van een kind in een zekere welomschreven toestand die niet anders had kunnen zijn dan zoals hij is?

[JA] Wij erkennen dat er wetten zijn op grond waarvan de lichamelijke, verstandelijke en spirituele natuur van een kind door de ouders wordt beïnvloed.

[MS] Wij erkennen derhalve dat kinderen aan het begin van hun leven in een bepaalde welomschreven toestand verkeren die anders geweest zou zijn als het kind andere ouders had gehad. Doordat de eerste mensen onvoldoende kennis hadden van Gods wetten (een vanzelfsprekend gevolg van Gods plan dat de mens deze wetten door ervaring moet ontdekken) erfden kinderen in hun aanleg bepaalde gebreken van hun ouders.

Wordt de schuld van de vaders op deze wijze op hun kinderen gewroken?

[MS] De “schuld van de vaders” wordt gewroken “op hun kinderen,” niet alleen “tot het derde en vierde geslacht”¹³ maar tot alle daarop volgende geslachten. Zo lang als de mens bestaat, is dit proces aan de gang.

De wetten die de afstamming beïnvloeden en die betrekking hebben op het welbevinden van de mens zijn vrijwel onbekend. Sinds het begin van de mensheid heeft elk van deze wetten echter het bijbehorende effect gehad. Het ligt voor de hand dat veel ouders, al dan niet willens en wetens – hetzij omdat zij ongeremd toegaven aan hun eigen verlangens hetzij omdat de maatschappelijke situatie of de om-

13 Ex. 20,5: 5 *Gij zult u voor hen niet ter aarde buigen en hun geen goddelijke eer bewijzen; want Ik, Jahwe uw God, Ik ben voor hen die Mij haten een jaloezige God die de schuld van de vaders wrekt op hun kinderen, tot het derde en vierde geslacht, 6 maar voor hen die Mij liefhebben en mijn geboden onderhouden een God die goedheid bewijst tot aan het duizendste geslacht.*

standigheden niet anders toelieten – geen acht hebben geslagen op de wetten die bepalend waren voor de constitutie van hun kind.

Is de mensheid dan constant aan het degenereren?

[JA] Dit impliceert niet dat de menselijke soort constant aan het degenereren is [MS] want er is nog een ander proces gaande, namelijk het proces van de wedergeboorte van de mens. Door ervaring worden wij volmaaktere mensen. God en de goddelijke geest in de mens zijn constant aan het werk om uit het kwaad iets goeds te laten voortkomen. Was geen van deze wetten door de ouders of de voorouders genegeerd, dan zou A bij zijn geboorte een goede en evenwichtige aanleg hebben gehad. Hadden de ouders en de voorouders die op A van invloed zijn geweest het goede gewild, oftewel, hadden zij geweten wat alleen de ervaring kan leren, dan was die aanleg het resultaat geweest.

Schuilt er enige waarheid in de leer van de erfzonde?

[MS] We mogen gerust zeggen dat er in elk van ons iets van de erfzonde zit, te weten: de zonde die onze eerste ouders hebben begaan en het gevolg dat in ons zit.¹⁴ Wij zondigen omdat de eerste mens gezondigd heeft.

Is zonde altijd een gevolg van onwetendheid?

[JA] Stel nu dat we zouden erkennen dat zonde altijd wordt voorafgegaan door on-

14 De erfzonde is, volgens de christelijke leer, de zondigheid die ieder mens door zijn geboorte aankleeft als gevolg van de zondeval van het eerste mensenpaar. In het Bijbelverhaal van de zondeval waren Adam en Eva de eerste paradijsbewoners, aan wie het door God verboden was te eten van de Boom van de kennis van goed en kwaad. Op aanraden van een slang – die traditioneel gelijk wordt gesteld aan Satan – aten zij toch van die boom. Hierdoor verwierven ze kennis van goed en kwaad en werden zij onderworpen aan zonde en dood. Door deze eerste zonde werd de gehele mensheid sterfelijk en behept met een zondige natuur. Deze zondige en sterfelijke aard wordt, volgens het christendom, door ieder mens in de lijn van de geslachten geërfd van de eerste voorouders.

De leer van de erfzonde is een centrale leerstelling in de christelijke dogmatiek. Het is een hoeksteen van de verzoeningsleer. De erfzonde veroorzaakt een verwijdering tussen mens en God en maakt een verzoening noodzakelijk. De erfzonde veroorzaakt tevens sterfelijkheid en lijden van de mens waardoor de zondige mens verlossing nodig heeft. Deze verlossing van de mens, tevens de verzoening tussen mens en God, is gekomen, volgens het christendom, met de kruisdood en opstanding van de in Jezus Christus vleesgeworden God.

Met erfzonde wordt in het christendom niet bedoeld dat men de specifieke zonden of de schuld voor de specifieke zonden van de ouders erft. (Wikipedia)

wetendheid van de kant van de zondaar of andere mensen, [MS] te weten: onwetendheid over Gods wetten. Deze onwetendheid is dan de antecedent van zonde en zonde is dan de consequent van onwetendheid.¹⁵ In plaats hiervan kunnen we ook zeggen: zonder onwetendheid is er geen zonde en met onwetendheid is zonde onvermijdelijk.¹⁶

Zelfs wanneer we weten dat we zondigen?

[JA] Echter, zo wordt wel gezegd, wij zondigen vaak in het volle besef dat we Gods wet overtreden.

[MS] Maar we wisten niet hoe we “onze harten moesten neigen om deze wet te onderhouden.”¹⁷ Wij wisten dit wel met ons verstand, maar niet met ons hart. Misschien beseften we aanvankelijk niet wat de consequenties van ons handelen zouden zijn en toen we dat wel beseften, was de gewoonte zo ingesleten dat we niet wisten hoe we van die gewoonte af konden komen.

Wordt niet algemeen erkend dat,
als de antecedenten anders geweest waren,
de wil van een individu anders geweest was dan wat hij is?

[JA] Het wordt algemeen erkend:

- dat iedereen in bepaalde opzichten is wat hij is, als gevolg van de wetten van God die betrekking hebben op het effect dat ouders op hun kinderen hebben, en
- dat, als die antecedenten anders geweest waren, de wil van dat individu in bepaalde opzichten anders geweest zou zijn dan hij was.

15 Verwijzing naar de eerder besproken uniformiteiten of vaste relaties van opeenvolging en gelijktijdigheid tussen verschijnselen (door Nightingale ook wel aangeduid als antecedenten en consequenten).

16 Volgens Nightingale is onwetendheid over Gods wetten zowel een noodzakelijke als een voldoende voorwaarde voor zonde. De termen ‘noodzakelijke voorwaarde’ en ‘voldoende voorwaarde’ zijn gemunt door John Stuart Mill (1806-1873) en betekenen respectievelijk:

- zonder A (oorzaak) geen B (gevolg), en
- als A (oorzaak), dan B (gevolg).

17 Volgens de Orde van de bediening van het avondmaal des heren of de heilige communie (in de Anglicaanse liturgie) draagt de priester, zich naar de gemeente kerende, de tien geboden voor en bidt de gemeente, steeds knielende, na elk gebod tot God om ontferming wegens hun overtreding van dat gebod in de afgelopen tijd en om genade tot het onderhouden van datzelfde gebod voor de komende tijd bidden. Ze doen dit met de woorden: “Heer! ontferm u onzer, *en neig onze harten, om dit gebod te onderhouden.* (Het Boek van het Algemeen Gebed, 1853) [Door Nightingale geciteerde of geparafraseerde passages worden in de voetnoten altijd cursief weergegeven.]

[MS] Misschien kunnen we er alleen dit van zeggen. Wij hebben zo weinig kennis van wat deze wetten of uniformiteiten inhouden en hoe zij door andere wetten worden beïnvloed, dat wij nog niet bij benadering kunnen aangeven welke effecten aan onze directe voorouders moeten worden toegeschreven, laat staan welke effecten aan hun voorouders moeten worden toegeschreven, en zo voorts tot het begin van de mensheid op deze aarde. Waren de voorouders van A anders geweest, dan was A en bijgevolg ook zijn wil aan andere invloeden blootgesteld geweest.¹⁸

18 Naderhand, in 1872, zou Nightingale tot het inzicht komen dat het nog ingewikkelder in elkaar zit dan ze hier, in 1860, beweert. Aanleiding was een artikel over bloedverwantschap waarin Francis Galton (1822-1911) de theorie opperde dat de eigenschappen van de mens worden bepaald door de overerving van *patente* en *latente* eigenschappen van voorouders tot in de zevende graad, dus van 256 voorouders door zeven generaties heen. (F. Galton. *On Blood-Relationship*. Proceedings of the Royal Society of London. Jrg. 20, 1871-1872, blz. 394-402). Zijn theorie verklaarde niet alleen waarom Nightingale en haar zuster Parthenope – alle onderlinge overeenkomsten (dezelfde biologische ouders, dezelfde sociaal-economische klasse en slechts één jaar leeftijdsverschil) ten spijt – zo veel van elkaar verschilden. Het artikel ondergroef ook Nightingale's optimisme dat de mens zelf de wetten kan ontdekken waarmee de mensheid, conform Gods plan, de mensheid kan creëren.

In een brief (30-8-1872) aan haar tante Mai (Mary Shore Smith) merkt Nightingale hierover op: "I must despair of knowing even the "patent qualities" of "256 progenitors." But to know the "latent qualities" of 256 progenitors is and must remain for ever impossible. Yet upon the "latent qualities" (of "256" progenitors at least whom we can have but the faintest idea of) picked out of by God, by a Law which we have not the remotest idea of, but by Law we may be sure, depend the qualities of my children. This opens so enormous a field that I am quite out of breath. (..)

We, you and I, are always "circumstances and organizations," "organizations and circumstances" (make the man), "God brings the human being into the world with exactly such and such an organization and no other, etc." He does indeed, and we have not the smallest, not the faintest, not the remotest shade of an idea upon what principle he makes the selection among the "latent" qualities, which we don't even know of my "256 progenitors," to make Parthe [Nightingale's zus], to make me. (..)

In anything that you and I may ever write again about mankind creating mankind we must look at Galton's "fact" as all important. If ever Gods laws or order should be discovered as to his principle or law of selection among the "latent" qualities of the "256 progenitors", in order to make me to make A, B, C, D, etc., it must form of course the all important essential in any Theodikè of ours, in any theory about "mankind creating mankind," in any thoughts about how God is leading every individual of mankind to perfection, because He makes the "organization of each individual." (CW 5:657-659)

Wat is de wil van de mens?

Of de wil van de mens op zichzelf staat dan wel onderdeel is van zijn natuur wanneer die actief is dan wel het effect is van het onderlinge evenwicht tussen zijn vermogens op het moment dat wij over zijn wil spreken, dat vereist nader onderzoek.

Kan de mens willen wat hem belieft?

Vaak wordt de vraag gesteld of de mens kan willen wat hem belieft? Hij wil altijd wat hem belieft. Hij kan niet iets anders willen dan wat hem belieft.

Welke antecedenten maken de wil tot wat hij is?

Wat de wil van de mens ook moge zijn, laten wij op zoek gaan naar andere antecedenten die de wil maken tot wat hij is.

Vanaf zijn geboorte doet A, in zoverre zijn vermogens dit toelaten, wat hij zelf wil. Hij strekt zijn benen. Hij huilt. Hij neemt voedsel tot zich. Maar waarom wil hij dat allemaal? Wat de vermogens en de behoeften van de mens op enig moment van zijn bestaan zijn, is afhankelijk van de wetten van God. En vanuit deze vermogens en behoeften wil hij alles wat hij wil. Wat hij op een bepaalde moment wil berust niet op een decreet van God dat deze mens dit of dat zal willen, maar op de wil van God dat er bepaalde wetten of uniformiteiten zijn.

[JA] De wil van de mens wordt dus evenzeer door de wil van God veroorzaakt als wanneer Hij hier een apart decreet voor had uitgevaardigd.

[MS] Maar wat is Gods wil? Niet dat A een moord pleegt op B. Niet dat Servet door Calvijn naar de brandstapel wordt gestuurd.¹⁹ Wel dat de mens door het be-

19 Michael Servet (1511-1553), een Spaanse arts en theoloog, aanvaardde de christelijke leer van de drieëenheid niet. In plaats hiervan sprak hij van drie krachten. Hij verwierp de kinderdoop en Calvijns opvatting dat rechtvaardiging (zondeloos worden voor God) uitsluitend mogelijk zou zijn door geloof.

Calvijn kon deze kritiek niet verwerken. Calvijn had ook veel moeite met de in zijn ogen arrogante houding van Servet. Al op 3 februari 1546 schreef Calvijn aan Guillaume Farel dat hij het voornemen had Servet om te laten brengen zodra hij daar de gelegenheid voor zou hebben. ("Si venerit, modo valeat mea autoritas, vivum exire nunquam patiar") ("Wanneer hij hier komt, als mijn gezag ook maar iets waard is, zal ik niet toestaan dat hij levend vertrekt.")

In 1553 werd Servet tot ketter verklaard en vervolgens veroordeeld tot de brandstapel. Calvijn heeft daarna nog gepleit om deze straf te veranderen in onthoofding, wat als een mildere straf werd gezien. Dit werd echter geweigerd. Calvijn bezocht Servet in de gevangenis en heeft geprobeerd om hem op andere gedachten te brengen.

Op 25 oktober 1553 werd Servet levend verbrand, met een exemplaar van zijn *Restitutio Christianismi* aan zijn voeten. Genève had geen professionele beul. Bij de

nuten van zijn vermogens één wordt met God en dat God, de Geest van Rechtvaardigheid, hem met Zijn wetten van de hiervoor benodigde middelen en prikkels zal voorzien.

Wat is het effect van de omstandigheden?

[JA] Laten we eens bekijken welk effect de omstandigheden hebben op kinderen die al op de wereld zijn?

[MS] Het volk waartoe iemand behoort, de tijd waarin hij leeft, het gezin waartoe hij behoort en de opvoeding die hij heeft genoten, dit zijn allemaal factoren waarvan we weten dat ze een effect hebben. Ieder individu zou anders geweest zijn dan wie hij is, als hij in deze opzichten anders bedeed was geweest. Hoe maken we dan onderscheid tussen wat hij wil vanwege dergelijke invloeden en wat hij wil omdat hij het zelf wil?

Kan het woord 'vrije wil' iets betekenen dat ofwel op de mens ofwel op God van toepassing is?

[JA] Als we zeggen dat de mens in dat geval niet over een vrije wil beschikt en derhalve geen gelijkenis met God vertoont, moeten we hier dan uit afleiden dat de wil van God op willekeur berust? Zijn Zijn liefde en Zijn wijsheid, zo te spreken, niet de antecedenten als gevolg waarvan Zijn wil is wat hij is. Anders geformuleerd, zijn Zijn liefde en Zijn wijsheid niet de natuur waarmee samengaat dat Zijn wil is zoals hij is? Het zou tegenstrijdig zijn om aan te nemen dat Zijn wil anders kan zijn dan wat Hij is. Maar God heeft ons geschapen "als zijn beeld."²⁰

God wil wat Hij wil, omdat Hij God niet zou zijn als hij iets anders wilde, niet omdat God niet iets anders zou kunnen willen, maar omdat Hij niets zal willen dat in strijd is met volmaakte wijsheid.

[MS] God wil dat de wet van de aantrekkingskracht op dit moment van kracht is omdat Zijn goedheid naar het wel-bevinden van Zijn schepping verlangt en Zijn wijsheid weet dat deze wet een middel is om dit wel-bevinden te bevorderen. Dat Hij anders zou willen kunnen we echt uitsluiten, tenzij we uitgaan van de afwezigheid van Zijn goedheid en Zijn wijsheid. Maar dan zou Hij God niet zijn. Hiermee

executie ging van alles mis en het sterven duurde lang. De humanist Sebastian Castelli was een van de eerste reformatoren die kritiek uitten op Calvijns rechtvaardiging van de terechtstelling van Michael Servet. (Wikipedia)

20 Gen. 1,27: 27 *En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen.*

is niet gezegd dat er een andere wil is dan die van God die Hem dwingt om te willen wat Hij wil. Hier is geen sprake van noodzaak. Als hij anders gewild had zou hij God niet zijn.

Voor de mens geldt hetzelfde. Er is geen enkel ander wezen dat zijn wil op enig moment dwingt om anders te zijn dan hij is. Maar als zijn wil anders was, dan zou hij niet zijn wie hij is. Hij zou iemand anders zijn.

Het is niet juist om te stellen dat de mens – in zoverre hij goed en wijs is – naar geloven iets kan willen doen waarvan hij weet dat het wreed en dwaas is. Hij zal dat ook niet willen. Het is zelfs uitgesloten dat hij dit wil. De wil is slechts de emanatie²¹ van het wezen. Zoals vuursteen geen koolzuur en houtskool geen kiezelzuur afscheiden, zo kan een wezen niet iets willen dat met zichzelf in strijd is. En stel dat hij zelfzuchtig is en niet wijs genoeg is om in te zien dat het leven voor hem niet zo plezierig is als wanneer hij in een andere toestand zou verkeren. Zou hij dan, gegeven de toestand waarin hij verkeert, iets anders kunnen willen dan hij wil? Leidt dit niet tot de volgende twee conclusies?

1. Een menselijk wezen zoals dat in de huidige tijd ter wereld komt is wat hij is als gevolg van de wetten van God die, sinds de mens op aarde kwam, betrekking hebben op het effect dat ouders op hun kinderen hebben.
2. In overeenstemming met de wetten van God treden bij dat menselijk wezen tijdens het eerste moment na zijn geboorte bepaalde effecten op, die van invloed zijn op zijn toestand tijdens het hierop volgende moment. In de loop van zijn bestaan volgt zo het ene moment op het andere, zodat hij als gevolg van deze wetten op elk moment is wat hij is.

Welke wetten maken de mens tot wat hij is?

[MS] Wij zijn nog niet in staat om precies aan te geven welke wetten dit zijn noch om te achterhalen hoe en wanneer deze wetten welke effecten hebben. Hierdoor bestaat over deze twee vragen de nodige onzekerheid. Bovendien wordt nog nauwelijks erkend dat ook op het morele vlak wetten bestaan. Daarom is het ook niet zo vreemd dat we nog geen enkele morele wet kunnen opnoemen. Maar hoe meer we het karakter en de levensloop van de mens bestuderen, des te beter we beginnen te begrijpen hoe het karakter en de levensloop van de mens door wetten worden gemaakt tot wat ze zijn. In het algemeen hebben wij best oog voor de invloeden die worden uitgeoefend door het land, de bodemgesteldheid, het klimaat, het tijdperk, het ras, het gezin, de sociale structuur en iemands educatie (een juiste term, als we

21 Emanatie is een uitvloeiing, uitstorting, uitstraling of een voortvloeiing van iets. Essentieel hierbij is dat de eigen wezenheid of eigenheid van de bron waaruit de uitvloeiing plaats heeft gevonden opgaat in het resultaat van zijn uitvloeiing. (Wikipedia)

hiermee ‘uitleiden’ bedoelen, want de omstandigheden die de natuur van de mens beïnvloeden – spiritueel, intellectueel en fysiek – leiden het wezen dat hij tijdens zijn leven is als het ware uit het wezen dat ter wereld kwam). In het dagelijks leven horen we vaak dat iemand onder deze of gene omstandigheden gedijt. Lijdt het dan enige twijfel dat iemand die onder bepaalde omstandigheden een dief is onder andere omstandigheden een eerlijk mens kan zijn? Wat wij tot op zekere hoogte van Gods voorzienigheid zien is verwarrend en onbevredigend, tenzij die voorzienigheid terugkomt in alles wat we zien. De voorzienigheid is ofwel een tekortkoming ofwel, mits juist begrepen, onderdeel van een volmaakt geheel.

De Engelsman heeft een bepaalde volksaard. Een lid van een familie heeft bepaalde familietrekken. Een tijdperk kent een bepaalde tijdgeest. Met de nodige aanpassingen geldt hetzelfde voor de menselijke soort, de bodemgesteldheid, het klimaat en een professie. Dit betekent niet dat een individu niet kan willen wat hem belijft, omdat Engeland of de familie of het tijdperk of het klimaat waarin hij leeft bepaalt wat hij wil. Maar in sommige opzichten is zijn wil wat hij is, omdat het land, de familie, het tijdperk en het klimaat waarin hij leeft zijn wat ze zijn. Waren dat land, die familie, dat tijdperk en dat klimaat anders geweest, dan zou zijn wil in bepaalde opzichten ook anders geweest zijn. Welnu, gegeven dat de invloed van de voorzienigheid op de wil in dit soort situaties zo groot en zo duidelijk waarneembaar is, ligt het dan wel zo voor de hand dat de mens, los van deze situaties en onafhankelijk van vroegere of huidige invloeden op zijn wil, toch kan willen wat hij wil, louter omdat het zijn wil is? Als we alle wilsacten vanaf de eerste wilsact van een mens afzonderlijk konden bekijken, dan zouden we zien:

- hoe deze wilsacten, overeenkomstig Gods wetten, ontstaan zijn en geen andere loop konden hebben dan ze hadden,
- welk effect de omstandigheden op hem hadden toen hij nog niet in staat was om het ene of het andere te willen, zoals we dit zogenaamd mysterieus proces beschrijven, en
- wat het effect was van het land, het tijdperk, het klimaat en de educatie, en waar hij niets aan had kunnen veranderen.

Is de mens niet de scheidsman van zijn eigen wil? Wordt de wil van de mens niet altijd en overal door hemzelf bepaald?

De mens is inderdaad de scheidsman van zijn eigen wil, in die zin dat hij zelf wil en niet iemand anders voor hem wil. Zijn natuur bepaalt altijd zijn eigen wil. Maar als het gaat om het bepalen van zijn natuur, dan bepaalt de mens die soms wel en soms niet. Het kind doet dit niet en behoort dit ook niet te doen, maar Gods wetten hebben wel tot doel om ons zo ver te brengen dat wij onze eigen natuur bepalen.

Zijn het land, het klimaat, de tijdgeest, enz., omstandigheden die macht over ons uitoefenen of ons juist macht geven?

[JA] Hoe kunnen we onze eigen natuur bepalen, zo wordt gezegd, wanneer wij geen macht over onszelf hebben, maar omstandigheden zoals het land, het klimaat, het tijdperk, enzovoort, wel macht hebben over ons?

[MS] Al deze omstandigheden zijn dingen die de mens macht geven. Ze geven hem de macht om in te zien welke dingen wenselijk zijn. God bewerkstelligt in de mens (we zullen niet zeggen, geeft aan de mens) zo'n gesteldheid dat hij in staat is om te ontdekken:

1. dat alleen een natuur met een goede constitutie wenselijk is,
2. wat een natuur met een goede constitutie inhoudt,
3. hoe naar zo'n natuur te verlangen,
4. hoe zo'n natuur te bereiken, en wel door de benutting van de menselijke natuur.
En al het lijden dat de mens doormaakt is alleen bedoeld om dit moment dichterbij te brengen.

Hoe dicht zijn we bij het scheppen van de mensheid?

[JA] En, zo zal gevraagd worden, hoe dicht zijn we het scheppen van de mensheid genaderd?

[MS] Momenteel zijn we daar inderdaad nog erg ver van verwijderd. Ondanks de zesduizend of misschien wel veel meer jaar dat de wereld bestaat,²² leven mensen op elk van deze vier punten nog steeds in onwetendheid. Maar wat zijn zesduizend jaar in de educatie van een wezen dat voor de eeuwigheid bestemd is?

22 Deze opmerking verwijst naar de toenmalige controverse over hoe lang geleden de schepping heeft plaatsgevonden. In de eerste helft van de negentiende eeuw kwamen religie en wetenschap op dit punt steeds meer tegenover elkaar te staan. Aan de kant van het geloof stond de opvatting van de Anglicaanse aartsbisschop James Usher (1581-1656). In zijn boek *Annals of the Old Testament Deduced from the First Origin of the World* (1650) had hij aan de hand van de bijbel berekend dat de schepping 4004 jaar v. Chr. moest hebben plaatsgevonden, om precies te zijn op 23 oktober van dat jaar, ongeveer rond het middaguur. De jaartallen uit zijn chronologie vanaf de schepping werden door de Anglicaanse Kerk in de King Jamesbijbel afgedrukt. (Stephen Jay Gould. Fall in the House of Ussher. *Natural History* 100 (November 1991): 12-21) Aan de kant van de wetenschap stond de geoloog Charles Lyell (1797-1875), auteur van *Principles of Geology, or, the Modern Changes of the Earth and its Inhabitants* (1842), die met behulp van geologische vondsten aantoonde dat de aarde veel ouder was. Dit indertijd baanbrekende boek is overigens een belangrijke bron van inspiratie geweest voor *The Origin of Species* (1859) waarin Charles Darwin (1809-1882) zijn evolutietheorie beschreef. (Wikipedia)

Toch bepaalt de mens zijn eigen wil.

Er is niet iets anders dat dit voor hem bepaalt.

[JA] Toch bewijst dit nog niet dat de mens niet in staat is om zijn eigen wil te bepalen of dat iets anders dit voor hem doet.

Kan de mens ervoor kiezen om alles te willen?

[MS] Iedereen zal onmiddellijk toegeven dat een mens niet alles kan willen, oftewel, dat er wilsacten denkbaar zijn die voor elke mens uitgesloten zijn. Een dief zonder educatie kan er niet voor kiezen om een man van cultuur en verfijning te willen zijn. En het kan ook niet bij hem opkomen om dit te willen. Sommige dingen kunnen we wel willen, maar dit wil nog niet zeggen dat we ze ook kunnen krijgen.

Wat is willen? Willen behelst een wens, een doel, plus de overtuiging dat u uw doel kunt bereiken. Nu vraagt u misschien: “Kan ik willen wat mij belijft?” Zeker, dat doet u al. Het zal u echter niet gauw geloven om iets te willen dat volgens u onmogelijk is, iets waarvan u weet dat u het niet ten uitvoer kunt brengen of, anders gezegd, dat in strijd is met de wetten van God. Of u ook kunt doen wat u wil, dat is een ander verhaal. Dat is afhankelijk van de kennis waarmee u iets wilde.

Wat is willen?

[MS] Als u iets gewild heeft dat niet verstandig is – vanwege uw onwetendheid over de wetten van God zonder welke u niet in staat zult zijn om uw wil ten uitvoer te brengen – dan voorkomt het gebrek aan kennis waarmee u dit gewild heeft dat u in staat bent om uit te voeren wat u wilt. Hoe meer kennis u heeft, des te minder ondoordachte besluiten u zult nemen.

Als ‘ik wil’ drie dingen inhoudt, te weten: “Ik wens het, het is mijn bedoeling en ik ben ervan overtuigd dat ik het ten uitvoer kan brengen,” dan sluit het ontbreken van één van deze drie elementen uit dat er sprake is van een wil, maar niet dat er sprake is van een vrije wil. Bij een dief kan het ontbreken aan de wens om te stelen, maar een vrije wil maakt nog niet dat we iets kunnen willen wat we niet wensen. Verder kan de bedoeling ontbreken, maar als iemand wenst dat hij in de veertiende eeuw geleefd had en dit niet wil, dan doet dit niets af aan zijn vrije wil. Verder kan het ontbreken aan de overtuiging dat hij zijn wens in vervulling kan laten gaan, maar in dat geval zal hij het ook niet willen, zoals we ook geen reis naar de maan willen maken. Ten slotte kan het de dief ontbreken aan kennis over de vraag of de wetten van God toelaten dat hij ten uitvoer brengt wat hij wil. In dat geval wil hij in onwetendheid en zal hij niet kunnen doen wat hij wil.

Wat we ons beter kunnen afvragen is het volgende: “Kan een mens altijd willen wat hij wenst?” Absoluut niet, want in de definitie van het woord willen ligt

besloten dat er een doel moet zijn en dat doel kan er alleen zijn als dit samengaat met de overtuiging dat hij dat doel kan bereiken. Maar de waarheid gebiedt te zeggen dat de hele controverse over vrije wil en noodzaak een kwestie van jargon is. Bij vrije wil gaat het om een bewust intelligent wezen dat handelt van binnenuit en bij noodzaak om de wet van de anorganische of onbewuste natuur waarop van buitenaf ingegrepen wordt. Meer houdt het hele mysterie van deze controversiële woorden niet in.

Kan een dief, op het moment dat hij in de verleiding komt
om te stelen, willen dat hij niet steelt?

[MS] Voor elke afzonderlijke wilsact gelden bepaalde wetten. Als een mens op enig moment deze of gene toekomstige wilsact wenst, kan hij overeenkomstig deze wetten bepaalde middelen aanwenden om van zijn wilsact te maken wat hij wenst dat die wilsact is. Sommigen zijn hiertoe in staat, anderen niet. Dit is afhankelijk van iemands kennis van de wetten van God en van zijn vermogen om die wetten toe te passen.

[JA] Kan ik weten of ik iets wel of niet kan willen?

[MS] Dit is iets wat we vanuit onze dagelijkse ervaring kunnen bewijzen. Hoe vaak maken mensen niet goede voornemens: “Ik had mij zo voorgenomen dat ik over één maand of over één jaar deze of gene zwakheid overwonnen zou hebben. Voor dit doel heb ik wel bepaalde middelen gebruikt, maar het was mijn wil niet gegeven om dit doel te bereiken. De menselijke natuur en dus ook mijn eigen natuur verkeerde niet in zo’n toestand dat ik kon uitvoeren wat ik wilde. Ofwel ik was onbekend met de wetten, ofwel het was binnen dat tijdsbestek niet haalbaar, ofwel enzovoort, enzovoort.”

Alles wat wij hier beweren komt erop neer dat door de wetten van God geen enkele vroegere wilsact anders had kunnen zijn dan hij geweest is. Zo’n wilsact kon alleen anders geweest zijn als de wetten van God anders geweest waren. En als die wetten anders geweest waren, dan zou God niet bestaan hebben. Als dat beetje stof op de tafel er niet geweest was, dan zou het hele universum anders geweest zijn en als het hele universum anders geweest was, zou er geen God geweest zijn.

En wat voor de stoffelijke wereld geldt, geldt ook voor de morele wereld.

Wat voor de stoffelijke wereld geldt,
geldt ook voor de morele wereld.

[MS] Ik heb ooit een enorme storm meegemaakt op de Nijl. De rivier leek van de bodem omhoog te komen, terwijl een wervelwind van woestijnzand haar bedekte en er zandrichels op vormde. De Israëlieten hadden er bij wijze van spreken over

heen kunnen lopen zonder natte voeten te krijgen. Onze ogen, onze mond en onze oren zaten vol zand. Drinken was niet mogelijk omdat we in plaats van rivierwater zand in onze mond kregen. Met deze wind was het zinloos om te proberen rechtop te blijven staan. Er dreven vijf vaartuigen voorbij, ondersteboven in het water liggend. We zagen een kleine draaikolk van wat sinaasappels leken, maar in feite ongelukkige passagiers waren die hun kajuit hadden open gebroken in een poging om te ontsnappen. Om drie uur in de middag werd het heel donker en de golven waren even hoog als bij matige zeegang in het Kanaal. De Arabieren dachten dat de dag des oordeels was aangebroken en waren behoorlijk hulpeloos.²³

23 Dit voorbeeld is ontleend aan wat Nightingale in 1849 zelf had meegemaakt op de Nijl. In een brief aan haar familie (17 december 1849) schreef ze hierover: "We had had heavy clouds for two days and yet no wind; the sailors did not know what to make of it, they had never seen such a sky before without a sirocco. At last this morning, after tracking for two days, a North wind brought us gallantly through the straits of Gebel Abufeda, but towards noon, the river turning to the southeast, the crew were obliged to track; soon they could not pull against it.

We got into a little bay where the eddy became quite a whirlpool. Five times we tried to tow out of this corner, and five times we were swung round and back again by the whirlpool till we were obliged to give it up. This we thought the more provoking as five dahabiehs, which kept in the middle of the stream, passed us, going very near the wind, and one with her sail flapping.

About three, the khamsin increased; it was a wind like this which destroyed six years ago a caravan of 300 camels belonging to Muhammed Ali. The air became filled with sand. The river seemed turned upside down and flowing bottom upwards, the whirlwind of sand from the desert literally covering it. We could not see across the River, and when we could stand upon deck, which was not often, our eyes were completely filled and our faces covered with sand.

As to the Critic making Thames not to be walking between his banks, he does not deserve the credit of originality for that idea, for Nile invented the plan first and today, instead of walking between his banks, his banks walked between him. I saw the sand blown up into a ridge upon the water and it looked as if you could have passed the river on dry ground, only the dry ground was on the top. By this time, Nile seemed to be walking with his bed on his head [Mt 9,1-8], but it was no beneficent miracle, like the paralytic man's, for it looked as if earth, air, and water had been blasted together into one whirlwind of sand. We could not wash, for it was no use fishing for water in the Nile: instead of water, he gave us a stone [Mt 7,9], i.e. a sandbank. The waves were as high as when there is a moderate sea in the Channel and the wind was hot. It grew dark and the blast increased so that we drove a stake into the bank and fastened a rope to it for the night.

Presently Paolo rushed in for one of the guns, which was always kept loaded. He said he saw a strange boat coming in sight. I ran out on deck after him and, sure

enough, in the pitchy darkness, I saw one of the dahabiehs which had overtaken us in the afternoon floating past us, bottom upwards – nothing to be seen of her passengers. She struck in the sand just astern of us and remained fast there. By this time the wind had increased so much and we bumped so incessantly, that we were afraid the rope would not hold, and we put out another. I could not help laughing, in the middle of all this, at the figure of our reis, who had squatted himself at the bottom of our little boat (which was between the dahabieh and the bank) and sat there smoking his pipe, and taking no further interest in the question. If the rope wouldn't hold, it wouldn't, and why should he be disturbed?

I did not go to bed. We bumped incessantly and, at the stern, especially so hard that we thought we must spring a leak. It was so dark that we could see nothing, but in the morning we found that our boat had been astride of the poor wrecked boat all night, which had been whirled round by the eddy under us. At dawn I looked out: she had entirely gone to pieces. Nothing was left of her but a few of the cabin planks, which our boat picked up, a chest of clothes, which we saved, and her oranges floating in the whirlpool. I never saw anything more affecting than those poor oranges – the last luxury of their life in the midst of death. Torrents of rain were falling – our cabin roof was completely soaked through – the sky was still one heavy mass, but the wind had a little fallen and we struggled on, towed by the wretched crew, their teeth chattering, dripping with wet, and evidently thinking the Day of Judgement, the End of the World, was come, (for to them rain is much what to us English an earthquake might be) to Manfaloot, which we reached about twelve. There we learnt that of the five boats which passed us yesterday to windward four had gone down, and of their passengers twenty (including women and children) had been lost. Almost all their relations were in Manfaloot. We gave up the chest of clothes to the governor, to the great displeasure of our crew, who fully intended to keep it for themselves.

At Manfaloot the miserable crew went on shore and baked themselves, literally dried themselves in an oven. Such a storm had not been known since 1839, when half the houses in Manfaloot were washed down by the rain. The heavens had rained first sand, and then water, for the last 24 hours.

Our hold was full of bilge water, otherwise we had no hurt. "If Nile do this," said Paolo, "him see me no more." Paolo had been up and down the Nile fifteen years and never seen such a storm, and our Rais, who looks like Abraham, never but once. We began to think that old Nile had got it up as a little gentillesse for us (as Italians prepare raw roast beef and plum pudding for English), thinking to please us by a specimen of our own climate, and gratify us by a thought of home. But if he knew what a figure he made of himself, he would not have done it.

The consternation of the Arabs seemed quite to stun and palsy them; they were incapable of doing anything. Four days of storm we had before the sky righted itself. Whoever has seen a Nile khamsin, will hope never to see one again.

The poor wrecked boat, which passed us so gaily in the afternoon and came back, four hours after, a mere hulk, her mast and yardarm, just appearing above the water,

Welnu, wij weten dat er in die wervelwind niet één molecule zand of water was die bij toeval daar was, waarvoor er geen voldoende oorzaak was om zich te bevinden waar hij zich bevond en die niet precies was waar hij moest zijn, conform de wetten of de uniforme regels van God.

“Geen atoom in deze turbulentie vervult
Een vage en overbodige functie,
Of gedraagt zich anders dan het zich behoort te gedragen.”²⁴

Anders gezegd, een natuurwetenschapper die bekend is met de krachten van de natuur en de eigenschappen van de atomen waarop de natuur haar krachten uitoefent, had kunnen aantonen dat elk atoom zich precies zo gedroeg zoals het zich behoorde te gedragen en zich ook niet anders had kunnen gedragen.

Is elke misdaad in de geschiedenis dan
een uitvloeisel van de wetten van God?

Tijdens de schokkende gebeurtenissen die Europa op haar grondvesten hebben doen schudden, koningen van hun troon hebben gestoten en een einde aan de vrijheid hebben gemaakt,²⁵ is er geen handeling, geen woord, geen gedachte of wil of passie geweest, noch bij de daders noch bij de slachtoffers, welke niet het onfeilbare gevolg was van wat eraan vooraf ging en welke in deze wervelwind niet gekenmerkt werd door de bijbehorende uniforme relaties van opeenvolging of

had been in company with us for two days, and we had seen her merry Nubians and some of her passengers, fifty times a day, in racing with one another. They had evidently broken open the cabin in their efforts to escape, but how, even in that pitchy darkness, they could not have waded to the shoal, we could not conceive.” (CW 4: 197-199; voor een andere, langere versie van dit relaas, zie CW 4:199-200)

24 Deze versregel komt uit *Queen Mab*, een van de eerste lange gedichten van de Britse dichter Percy Bysshe Shelley (1792-1822):

*No atom of this turbulence fulfils
A vague and unnecessitated task
Or acts but as it must and ought to act.*

(*Queen Mab*, A Philosophical Poem. VI:171-173)

25 Verwijzing naar de revoluties van 1848 in het algemeen en die in Frankrijk in het bijzonder. In 1830 werd Karel X (1757-1836) opgevolgd door Lodewijk Filips I (1773-1850) die van 1830 tot 1848 koning van Frankrijk was. In 1848 werd hij gedwongen om af te treden en bracht hij de rest van zijn leven in ballingschap door (in Engeland). Hij werd opgevolgd door Lodewijk Napoleon (1808-1873) die van 1848 tot 1852 president van Frankrijk was en van 1852 tot 1870 keizer van Frankrijk (als Napoleon III).

gelijktijdigheid. Iemand met voldoende verstand om te begrijpen welke krachten hier aan het werk waren en wat de aard is van de volken waarop deze krachten inwerkten had de uitkomsten, als was het een wiskundesom, kunnen voorspellen.

2

Wat is onze relatie met God, met anderen en met onszelf?

[JA]²⁶ Om te zien waar onze doctrines in de praktijk toe leiden, moeten we bij de toepassing van die doctrines de grenzen opzoeken.

[MS] Dat is de enige manier om ze echt te testen. Welnu, door wat gewoonlijk de doctrine van de vrije wil wordt genoemd komen onze relaties met God, met anderen en met onszelf op losse schroeven te staan. Deze relaties kunnen nergens anders op gebaseerd zijn dan op het idee (niet van noodzaak maar) van wetten.

[JA] Neem om te beginnen onze relatie met onszelf.

[MS] Onze opvatting komt hierop neer. Ik kan op enig moment terugkijken naar het verleden en beseffen dat het op dat moment onmogelijk was (gegeven Gods wetten en de invloed die zij op alle voorgaande momenten hadden uitgeoefend) dat ik iets anders had kunnen willen dan het geval was.

Is het waar dat het voor ons op elk willekeurig moment onmogelijk was om iets anders te willen dan we wilden?

[MS] Wij geloven dat dit even waar is als dat het onmogelijk is dat de aarde op enig moment een andere baan had kunnen volgen dan die ze gevolgd heeft (gegeven wat Gods wetten op dat moment waren en tot dat moment geweest waren).

Daarom is het zinloos en onterecht wanneer ik uitschreeuw: "Oh, mij treft de blaam, ik heb straf verdiend!" "Beste vriend," zo zou ik beter tegen mijzelf kunnen zeggen, "wees niet bevreesd, je lijdt al genoeg onder wat je gedaan hebt. Met deze uitroepen verspil je de energie die je nodig hebt om de wetten te ontdekken waarmee je jouw natuur of jouw omstandigheden kunt veranderen." "Kom terug," zou ik vriendelijk tegen mijzelf zeggen, "ik weet dat jij er niets aan doen kon. Laten we geduld met onszelf hebben en kijken wat we kunnen doen." Maar in onze religie is het de gewoonte om vrijwel alles op ons geweten te gooien. Een armzalige dronkaard probeert zichzelf wakker te schudden door zijn geweten te kwellen. Hij zegt: "Ik ben een slecht mens. Ik haat mijzelf. Ik ben een verschrikkelijke zondaar." Vervolgens wordt hij hier zo moe van dat hij weer aan de drank gaat om van de gewetenswroeging af te komen, die hij bij zichzelf had opgeroepen teneinde zichzelf te redden. Ooit bekende een butler met angst en beven aan zijn heer dat hij gedronken had, maar voordat hij de volgende dag om twaalf uur bij zijn heer moest

26 In dit hoofdstuk wordt de dialoog tussen Jacob Abbott [JA] en M.S. [MS] uit het vorige hoofdstuk voortgezet. Zie ook voetnoot 2.

verschijnen om ontslagen te worden – iets waar hij zelf om gevraagd had teneinde niet meer in de verleiding te komen – was hij alweer dronken.

[JA] Dat wij hem hier niet mee hadden laten doorgaan zonder hem hierop aan te spreken, spreekt vanzelf.

Staat zondigen gelijk aan geen berouw hebben?

[MS] Maar neem de doorsnee dronkaard. Onder invloed van zijn geweten of zelfs zijn gevoel, of vanwege een andere reden, mag hij dan één keer van de drank afblijven, maar zijn lichaam is zo aan die prikkel gewend geraakt dat hij na 24 uur meer behoefte aan alcohol zal hebben dan na twaalf uur. We moeten oog hebben voor de hele natuur die we willen beïnvloeden, ongeacht of het onze eigen natuur is of die van een ander. Het is niet voldoende om zich op het geweten te richten, terwijl de zenuwen of de geestelijke eigenschappen, die eveneens hun eigen wetten kennen, ernstig te lijden hebben van het gebrek aan de prikkel waar ze aan gewend zijn.

Maar wat doen wij? Op zondagmorgen belijden we dat we niet gedaan hebben wat we hadden moeten doen en dat we alles gedaan hebben wat we niet hadden mogen doen (om maar te voorkomen dat we iets over het hoofd zien). Tegelijkertijd nemen we ons voor om met onmiddellijke ingang een ander leven te gaan leiden en ons anders te gaan gedragen.²⁷ Het staat echter bij voorbaat vast dat we dit niet zullen doen, aangezien we van plan zijn om 's middags nog een keer hetzelfde te zeggen als 's ochtends.²⁸

De wetenschap van het moreel herstel is minstens zo ingewikkeld als die van het lichamenlijk herstel. Stelt u zich eens voor dat een man met een beenbreuk of een

27 Verwijzing naar de schuldbelijdenis in het morgen- en avondgebed uit het *Book of Common Prayer*: "ALMAGTIGE en barmhartige Vader! Wij hebben gedwaald, en zijn van uwe wegen afgeweken, als verlorene schapen. Wij hebben te veel de gedachten en begeerlijkheden onzer eigen harten gevolgd. Wij hebben misdreven tegen uwe heilige wetten. *Wij hebben nagelaten, hetgeen wij behoorden te doen; En wij hebben gedaan, hetgeen wij behoorden niet te doen;* En er is geen heil in ons. Maar Gij, o Heer! ontferm u over ons, ellendige overtreeders. Verschoon Gij hen, o God! die hunne gebreken belijden. Rig Gij hen op, die boetvaardig zijn; Volgens uwe beloften aan het menschdom verkondigd in Christus Jezus, onzen Heer. *En verleen ons, o barmhartige Vader! om zinentwil; Dat wij voortaan godzalig, regtvaardig, en matig leven mogen, Ter eere van uwen heiligen naam. Amen.*" (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

28 In Nightingale's tijd gingen gelovigen vrijwel alleen op zondag naar de kerk, maar dan wel vaak twee keer: voor het morgengebed (*Mattins*) en voor het avondgebed (*Even-song*). Het ontvangen van de heilige communie (op zondag om acht uur 's ochtends) was een heel persoonlijke aangelegenheid (persoonlijke communicatie van Sheana Barby, anglicaans priester)

ontsteking van de longen zou zeggen: “Er is geen vezel in mijn lichaam die geen pijn doet en al mijn lichaamsfuncties laten na, maar om klokslag halfeen – zo neem ik mij voor – loop ik weer rond alsof er niets gebeurd is. Ik verklaar dat er niets meer met mij aan de hand zal zijn (met de bedoeling om dit om kwart voor drie nog een keer te zeggen).” “Dat kan hij wel doen,” zult u zeggen, “maar dat zal geen enkel verschil maken. Hij heeft zowel een geestelijke als een lichamelijke aandoening.”

Van alle fatale vergissingen die de vooruitgang van de menselijke soort belemmerd hebben is dit misschien wel de meest fatale vergissing geweest, namelijk het bijgeloof dat we alleen hoeven te doen wat we willen, zoals dit genoemd wordt, en alle vroegere fouten zullen worden gecorrigeerd en alles zal goed komen. Als deze vergissing ook was gemaakt met betrekking tot de lichamelijke gezondheid, dan zou de mensheid waarschijnlijk uitgestorven zijn. Als we zouden geloven dat een mens met één zieke long niets anders hoeft te doen dan te willen dat hij twee goede longen heeft of dat een hongerige mens niets anders hoeft te doen dan te willen dat zijn honger gestild wordt, dan zou het snel gedaan zijn met de menselijke soort. Zijn de wetten in de spirituele wereld niet minstens even talrijk, belangrijk en de moeite van het onderzoeken waard als de wetten in de stoffelijke wereld?

Wat zijn de genademiddelen?

[JA] Maar wij zeggen niet dat het alleen maar een kwestie van willen is! Er zijn “middelen voorzien” ten dienste van onze “groei in genade.”²⁹

[MS] De middelen die gewoonlijk worden genoemd zijn:

1. zelfonderzoek,
2. zich aan de Sabbat houden,
3. de openbare eredienst, inclusief de communicatie tijdens het avondmaal des Heren,
4. de Schrift lezen, en
5. het gebed.

29 Mogelijk een verwijzing naar het volgende tekstfragment: “In order to attain that sanctification of the spirit and holiness required of christians, *there are certain means appointed by the spirit of God whereby we are to gain a growth in grace* and increase in christian knowledge. The chief of these are the sacraments, reading of Gods word, prayer, and meditation. By the use of these means the soul as truly gains spiritual nourishment, as the body does proper support by natural food, and as the latter for want of due sustenance must necessarily grow faint, and languid, and at last consume and die; so the former without the help of these means will grow insensible to divine things, and at last lose it’s union with God in which it’s spiritual life consists.” (S. Seyer. *Essays on the important truths contained in the holy Scriptures*. A. Millar & C. Richardson, 1761, blz. 53)

1. Het zelfonderzoek.

[MS] Telkens opnieuw proberen we er een gewoonte van te maken om ons één of twee keer dag aan een zelfonderzoek te onderwerpen. Omdat we hier zo'n hekel aan hebben komt er ongemerkt al snel de klad in. Wie van ons heeft dit ooit geprobeerd en niet dezelfde ervaring gehad?

Stel dat u tegen een man met aangezichtspijn zou zeggen: "Onderzoek uzelf tweemaal daags vijftien minuten lang (dat is niet veel) om te kijken waar precies de pijn zit en of u meer of minder pijn heeft. En zorg vooral dat u er veel spijt van heeft. Vergeet ook niet om heel veel medelijden met u zelf te hebben en maak uzelf verwijten dat u geen beter mens bent. Neemt u zich vervolgens voor dat u zich de rest van de dag goed zult voelen en controleer op gezette tijden zorgvuldig of u zich aan uw voornemen houdt."

Waarom zou hij? Zou het niet beter zijn om te proberen zijn pijn of zijn zonde helemaal te vergeten dan dat hij dit doet. Nee, dat zou niet beter zijn! Alles is beter dan helemaal vrij van zorgen te zijn, aangezien de pijn die hij voelt de prikkel kan zijn om op zoek te gaan naar middelen die hem kunnen genezen.

2. De zondag.

[MS] Wat de Sabbat betreft, het is van onschatbare waarde dat overal ter wereld met algemene instemming één op de zeven dagen wordt vrijgehouden om de spirituele wetten van God te ontdekken. Wij zouden willen dat het twee dagen waren.

Hoeveel belemmeringen ondervinden mensen niet bij het ontdekken van fysieke wetten waarvan iedereen het belang erkent, doordat ze de instemming van de mensheid ontberen. Sommigen worden belemmerd door honger, anderen door de wetten van de conventionele maatschappij die jammer genoeg niet dezelfde zijn als die van God. Degenen die worden tegengehouden door angst voor de hongerdood kunnen evenmin tot de echte ontdekkers gerekend worden als degenen die bang zijn om uit de toon te vallen.

Welnu, een zondag die met universele instemming zowel de armen als de rijken ten deel valt is van onschatbare waarde om de spirituele wetten van God te ontdekken. Laten we die dag dan ook goed gebruiken.

3. De eredienst.

[MS] Wat de zogeheten openbare eredienst aangaat, die zou wat ons betreft in plaats van één keer per week elke dag, bij voorkeur twee keer per dag, mogen plaatsvinden. Het woord 'eredienst' drukt echter niet goed uit wat God van ons wil. Hij wil niet geprezen of aanbeden worden noch dat wij Zijn glorie bezingen. Wij kunnen ons nauwelijks een voorstelling maken van een goede mens (die slechts een

zwakke afspiegeling van Gods volmaaktheid is) die dat wel zou willen. Wat zijn al die lofprijzingen voor God dan ook ongepast! Velen doen alleen aan deze lofprijzingen mee omdat ze bang voor Hem zijn. Immers, als God eigenschappen worden toegeschreven als ijdelheid, toorn en wraakzucht, hoe kan Hij dan echt goed zijn?

Waar God naar verlangt is dat wij met Hem in overeenstemming zijn en één met Hem zijn, maar niet dat wij ons voor Hem in het stof werpen.

Is nederigheid essentieel voor de goedheid van de mens?

[MS] Naar men zegt gaat de vergelijking tussen een goede mens die luistert hoe de lof van hem gezongen wordt en God die hetzelfde doet, mank omdat nederigheid een van de wezenskenmerken van een goede mens is.

Wat met nederigheid bedoeld wordt weten we niet precies. Wanneer iemand naar die zogeheten nederigheid streeft door zijn trots te beteugelen is dat heel schadelijk. Het is niet meer dan natuurlijk om iemand te willen zijn of om iets te willen doen. Door onze trots te beteugelen, ontnemen wij onszelf de lust tot activiteit waarmee God onze natuur bedeed heeft.

Wat is nederigheid?

[JA] Nederigheid is: niet hoog van onszelf opgeven, onszelf lager inschatten dan anderen en willen dat anderen dit ook doen.

[MS] Is dit niet absurd en onwaarachtig? Wat ik wil is geen verkeerde, maar een juiste inschatting van mijzelf. Ik wil mijzelf zien zoals God mij ziet. Als een sterke man tegen een zwakkere man zou zeggen “Jij bent sterker dan ik. Jij kunt die boom beter omkappen dan ik,” dan zouden we zeggen “Wat een onzin!” Als Macaulay³⁰ zichzelf (uit nederigheid) ervan zou willen overtuigen dat hij niet zo goed was in het schrijven van historische werken als de mensen die op dat moment op de Strand³¹ wandelden, hoe waarachtig of wenselijk zou dat zijn?

Het devies “laat een mens zich bewust zijn van wat hij kan en laat het hem doen”³² is niet verenigbaar met dat van de nederigheid.

30 Thomas Babington Macaulay (1800-1859), Britse historicus wiens vijfdelige reeks boeken over de geschiedenis van Brittannië – *The History of England from the Accession of James the Second* – in Nightingale’s tijd als een meesterwerk werd beschouwd.

31 Straat in het centrum van Londen.

32 Verwijzing naar het Fouriérisme, een filosofisch stelsel dat is ontworpen door Charles Fourier (1772-1837). De utopist Charles Fourier was samen met Robert Owen (1771-1858), Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825) en later Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) een van de grondleggers van het socialisme. Vanaf 1808 schreef hij wer-

[JA] Nederigheid, indien logisch toegepast op ons gedrag, zou ertoe leiden dat we alles wat wij doen aan anderen overlaten en onszelf proberen voor te houden dat zij het beter kunnen dan wij zelf.

Moeten we dan niet nederig maar trots zijn?

Trots en hoogmoed zijn geen eigenschappen die bevorderlijk zijn voor ons één-zijn met God.

[MS] Maar wanneer we kennis hebben van de wetten van God zijn trots en hoogmoed uitgesloten. Als Zijn wetten mij hebben gemaakt tot wie ik ben – als ik zonder die wetten niet zou kunnen zijn wie ik ben en met die wetten geen ander kan zijn dan wie ik ben – hoe kan ik dan trots zijn op wie ik ben? Zijn wetten maken een einde aan trots en hoogmoed. De wetten van God hebben mij gebracht waar ik ben. Zijn wetten zullen mij ook verder helpen.

U wenst te geloven dat alles het werk van God is. Wij wensen te bewijzen dat alles het werk van god is. U zegt, wat is het verschrikkelijk voor de mens om te denken dat hij de moeite waard is en dat zijn deugden zijn eigen verdienste zijn. Wij zeggen dat dit niet waar is, want God doet alles (met behulp van middelen en prikkels).

4. De bijbel.

[MS] Waar hebben wij onze moraal aan te danken? Is dat niet aan ons besef van wat goed is? Maar wij hebben onze moraal opgehangen aan een boek waarin veel tegenstrijdige dingen worden beweerd. In de natuurkunde worden dagelijks nieuwe ontdekkingen gedaan, maar in de belangrijkste wetenschap van allemaal worden en kunnen helemaal geen nieuwe ontdekkingen worden gedaan.

Waarom? Omdat het Boek als het laatste woord geldt. Stel dat Mozes een boek over de mechanica had geschreven en dit boek als het laatste woord op dit gebied werd beschouwd. In dat geval was elke vooruitgang in de mechanica bij voorbaat uitgesloten geweest. Aristoteles heeft wel zo'n boek geschreven³³ en in de 1.800 jaar daarna konden mensen niet geloven wat ze met hun eigen ogen zagen, omdat ze

ken waarin hij een nieuw wereldbeeld schetste, een model waarbij alle mensen volledig tot hun recht konden komen. Eén van zijn principes was het klavier der harts-tochten waarmee hij uiteenzette hoe mensen zichzelf en de samenleving vooruit konden helpen, niet door zich op hun plichten te fixeren, maar door datgene te doen waar zij zich het meest toe aangetrokken voelden of wat hen het beste lag. (Wikipedia)

33 Verwijzing naar de *Mechanica*, een boek waarvan tegenwoordig betwijfeld wordt of het wel door Aristoteles (384-322 v. Chr.) geschreven is. (Wikipedia)

teksten konden aanhalen waarin Aristoteles precies het tegenovergestelde beweerde. Afgaand op het geluid van twee tegelijkertijd vallende voorwerpen hielden zij inderdaad vol dat het voorwerp dat tien keer zwaarder was dan het andere ook tien keer sneller viel dan het andere, omdat Aristoteles dat gezegd heeft. Is dit geen vergelijkbaar geval?

Religie zoals wij hier tegen aankijken, zo zal worden gezegd, bestaat deels uit uitspraken waarvan de juistheid is aangetoond en deels uit uitspraken waar de mensheid verder onderzoek naar moet doen. Van de bijbel valt veel te leren, net als van alle andere boeken die volgens een groot deel van de mensheid geïnspireerd zijn.³⁴ Maar de bron van religieuze kennis is gelegen in onze vermogens tot observeren, denken en voelen, toegepast op het universum, vroeger, nu en in de toekomst. Waar komt de hoop vandaan, dat die vermogens beter zullen worden? Laten we eens kijken waar die hoop op gebaseerd is. Wij kunnen ons beroepen op de volgende principes:

1. door de benutting van zijn natuur kan de mens de religie ontdekken,
2. het leven behoort een manifestatie van de aldus ontdekte religie te zijn,
3. het is mogelijk voor de mens om het leven tot een manifestatie van de religie te maken.

5. Het gebed.

[MS] In Engeland staat de doctrine van het gebed bol van ongelooft en inconsistentie. Als we echt geloofden dat bidden (in de betekenis van vragen) effect had, dan zijn er echt wel dingen die we zo graag willen dat we dag en nacht op onze knieën zouden zitten totdat ons gebed verhoord was. Maar hoeveel mensen in Engeland zien we op hun knieën zitten? Afgezien van de twee keren op de dag

34 Nightingale onderschreef het standpunt van veel bijbelwetenschappers in haar tijd dat de bijbel moet worden bestudeerd als elk ander boek of zoals professor Benjamin Jowett (1817-1893) betoogde: "When interpreted *like any other book*, by the same rules of evidence and the same canons of criticism, the Bible will still remain unlike any other book; its beauty will be freshly seen, as of a picture which is restored after many ages to its original state; it will create a new interest and make for itself a new kind of authority by the life which is in it. (...) No one can form any notion from what we see around us, of the power which Christianity might have if it were at one with the conscience of man, and not at variance with his intellectual convictions. There, a world weary of the heat and dust of controversy – of speculations about God and man – weary too of the rapidity of its own motion, would return home and find rest." (B. Jowett. *On the Interpretation of Scripture*. In: *Essays and Reviews*. Londen, 1860, blz. 377)

waarop ze een zogeheten formulier van gebed³⁵ opzeggen. Wat een goed gekozen woord is dat!

De evangelische Duitsers³⁶ doen het anders. Midden in een zin knielen ze neer en gaan op dezelfde toon door met “Heer, geef mij” dit of dat. Zij geloven in het gebed en brengen hun geloof in praktijk. Wij zeggen ook dat we in het gebed geloven, maar wij brengen ons geloof niet in praktijk. Wij geven er zo weinig om dat we niet eens opmerken welke effecten onze gebeden hebben. Wij letten er ook niet op of ons gebed verhoord wordt of niet.

De Duitse mystici geloven dat gebed een duidelijk en objectief waarneembaar effect heeft en dat gebed een externe wil beïnvloedt om iets voor hen te doen waar ze zelf geen controle over hebben. En zij handelen hier ook naar. Wij zijn er niet zo zeker van of ons gebed effect heeft of niet, maar we nemen liever het zekere voor het onzekere, onder het motto: baat het niet, dan schaadt niet.

Wat is geloven in het gebed?

[MS] Een geestelijke vroeg eens om feitelijke informatie omdat hij zonder die informatie niet wist of hij voor het ene of voor het andere moest bidden. Hier was duidelijk sprake van een praktisch geloof. Hij geloofde dat zijn gebed, wanneer hij God bepaalde informatie gaf, een ander effect zou hebben dan wanneer hij God andere informatie gaf. Dit is een praktisch geloof dat logisch tot in zijn praktische consequenties wordt doorgevoerd. Maar in Engeland komen we zo iets slechts zelden tegen.³⁷ Niemand zal ontkennen dat het geloof in de objectieve effecten van

35 Formulieren van gebed in engere zin zijn vaste gebeden uit het *Book of Common Prayer* van de Anglicaanse Kerk, die bij speciale gelegenheden worden gebruikt:

- het Formulier van Gebed voor den Vijfden Dag van November (5 november: buskruitverraad van Guy Fawkes),
- het Formulier van Gebed voor den Dertigsten Dag van Januari (30 januari: ontvoering van Karel I),
- het Formulier van Gebed voor den Negenentwintigsten Dag van Mei (29 mei: aankomst van Willem en Mary).

De context maakt echter duidelijk dat Nightingale hier doelt op formulieren van gebed in ruimere zin, oftewel vaste gebeden in het algemeen, zoals de schuldbelijdenis in het morgen- en avondgebed. Zie ook voetnoot 27.

36 Hier vervangt Nightingale de Duitse mystici uit de oorspronkelijke tekst van 1852 door de evangelische Duitsers wier manier van bidden zij tijdens haar drie maanden durend verblijf in Kaiserwerth (1851) had leren kennen. (CW 7:513-602).

37 **FN:** Juffrouw du Vigean verzocht de heilige Vincentius à Paulo om niet te bidden voor haar bekering want dan kon ze, omdat hij krediet had bij God, wel eens tegen haar zin bekeerd worden. Zonder haar toestemming bleef de heilige Vincentius toch voor haar

gebed (in de veranderingen die het gebed in de wil van God teweegbrengt) tegenwoordig minder wijd verbreid is dan vroeger het geval was. Maar het geloof in de subjectieve effecten van het gebed (in de veranderingen die het gebed in onze wil teweegbrengt), dat geloof, zo zal gezegd worden, is nog springlevend.

Is bidden een reflex?

[MS] Een godsdienstige mens in gebed houdt zich al aan de wetten van God, is al één met Hem. Maar laat een dronkaard of een losbandige persoon bidden en hij valt waarschijnlijk weer terug in zijn oude gewoonten. Zo iemand zou walgen van deze bezigheid waar hij zo weinig mee op heeft en waar hij niet van genieten kan.

Wat is de kracht van het gebed?

[MS] Op basis van mijn eigen ervaring en niet van een of andere theorie heb ik het bidden, in de betekenis van vragen opgegeven. Toen ik jong was begreep ik niet wat mensen bedoelden wanneer ze zeiden dat hun gedachten bij het gebed afdwaalden. Ik vroeg wat ik echt wilde en ik wilde echt wat ik vroeg. En mijn gedachten dwaalden niet méér af dan die van de moeder die haar vorst smeekte om de executie van haar zoon geen doorgang te laten vinden.

bekering bidden en uiteindelijk trad zij in als non in het klooster (aldus haar eigen relaas hierover). Hier is duidelijk sprake van een praktisch geloof.

[Nightingale ontleent dit verhaal aan het volgende relaas van de Franse priester Michel Ulysse Maynard (1814-1893): “Une prédiction plus remarquable encore est celle dont fut l’objet mademoiselle Marthe du Vigean. La marquise sa mère étant malade, Vincent l’alla visiter, et, à défaut de la marquise, il fut reconduit par la jeune Marthe. Mademoiselle, lui dit le saint dans le trajet, vous n’êtes pas faite pour le monde. — Moi, répondit la jeune fille, je n’ai aucun goût pour la vie religieuse, et je vous prie fort, mon père, de ne pas demander à Dieu, vous “si en crédit auprès de lui, qu’il me fasse changer de sentiments.” En effet, à cette époque, la jeune Du Vigean, célébrée par Voiture et tous les poètes pour sa beauté et aussi pour sa vertu, était l’objet de la seule passion qu’ait jamais ressentie peut-être le duc d’Enghien, le futur grand Condé, et elle n’avait pas perdu tout espoir de l’épouser un jour. A sa réponse si franche et si naïve, Vincent sourit et ne répliqua rien. Mais, à quelque temps de là, Gondé n’ayant pu rompre son mariage avec Glaire-Clémence Maillé de Brézé, nièce du cardinal de Richelieu, si digne de lui, du reste, pour son dévouement et son courage, et Marthe Du Vigean ne voulant être à lui que par une union légitime, ils se séparèrent, et, en 1647, mademoiselle Du Vigean, âgée alors de 25 ans, se retira au couvent des Carmélites de la rue Saint-Jacques, où elle mourut, jeune encore, en 1665. C’est trois mois après la mort de Vincent, qu’elle rendit et signa de sa main ce témoignage.” (Michel Ulysse Maynard. *St. Vincent de Paul: sa vie, son temps, ses oeuvres, son influence*. Parijs, 1886, 4:449-450)]

Ik vond dat de Litanie³⁸ niet lang genoeg was. Ik bad voor alle dingen uit de Litanie en nog veel meer. Ik probeerde zo veel mogelijk verzoeken in mijn gebed te proppen, totdat er met de toverformule van het gebed van de heilige Chrysostomus³⁹ een einde aan de Litanie kwam. Ik hield meer van het morgengebed dan van het avondgebed, omdat we dan om meer dingen vroegen.

Van mijn eigen gebeden schreef ik op waar ik om gevraagd had, inclusief het tijdstip waarop mijn gebed, naar ik hoopte, verhoord zou worden. Vervolgens bleef ik hier om bidden en controleerde ik of mijn gebed verhoord werd. Dit laatste gebeurde nooit.

Wordt een welomschreven verzoek wel eens
direct door God verhoord?

[MS] Ik heb vellen papier, vol met verzoeken als “Ik bid dat ik op 7 juli zus of zo zal zijn.” En wanneer het dan 7 juli was, lette ik goed op en was ik niet veranderd.

Wordt een gebed eigenlijk wel eens verhoord?

Soms was ik wel veranderd, maar dan wist ik heel goed hoe dat kwam en dat het ook gebeurd zou zijn als ik er niet voor gebeden had. Ik kon mijzelf niet voor de gek houden en zeggen wat een zieke man zou kunnen zeggen, bijvoorbeeld: “Als ik niet gebeden had, dan had deze laudanum⁴⁰ mij niet in slaap gebracht of dan had de dokter mij dit niet voorgeschreven;” of “Dat ik geslapen heb is het effect van mijn gebed en, ongeacht of ik wel of geen laudanum ingenomen had, zou mijn gebed ook dat effect gehad hebben.”

38 Litanie, gebed uit de anglicaanse liturgie.

39 In het gebed van de heilige Chrysostomus, aan het einde van de Litanie, wordt God gevraagd om de verzoeken van de mensen in vervulling te laten gaan, zoals beloofd was wanneer twee of drie samen zijn: “Almagtige God! die ons heden de genade bewezen hebt, dat wij, eendragtig te zamen vereend, onze gebeden tot U mogen opofferen, en die belooft, dat, waar er twee of drie in uwen naam vergaderd zijn, Gij hunne gebeden verhooren zult; vervul nu, o Heer! de begeerten en smeekingen uwer dienaren, als meest tot hun heil verstrekken kan; en verleen ons in deze wereld de kennis uwer waarheid, en in de toekomstige het eeuwige leven. Amen.” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

40 Laudanum is een tinctuur van opium die vroeger werd gebruikt als geneesmiddel. Laudanum heeft een sterk anesthesische (verdovende) en analgetische (pijnstillende) werking, het is een antitussivum (onderdrukt hoestprikkels) en wordt beschouwd als zeer verslavend. Tot het begin van de twintigste eeuw werd het veel voorgeschreven als medicijn tegen tal van kwalen, tegenwoordig wordt het nog zelden toegepast. (Wikipedia)

Ik gaf altijd heel precies aan waar ik voor bad, inclusief het waar, het hoe en het wanneer van mijn verzoek. Vaak gieten mensen hun gebeden in heel algemene termen (zodat ze achteraf niet kunnen zeggen of hun gebed verhoord is of niet). Hierdoor hoeven ze zich ook niet teleurgesteld te voelen wanneer ze erachter komen dat God niet naar hen geluisterd heeft.

Ik vond het altijd erg jammer wanneer ik in de kerk niet bij de Litanie was. Het is immers niet aardig om, als je in het gebed gelooft, niet namens iedereen te vragen wat ze willen.

Als de brand op de Amazon⁴¹ had plaatsgevonden zonder dat ik op de zondag daarvoor in de Litanie uit de grond van mijn hart gebeden had voor “allen, die te land of te water reizen,”⁴² dan zou ik daar heel veel spijt van gehad hebben en gevonden hebben dat ik bloed aan mijn handen had, naar rato van mijn aandeel in de gebeden-opzeggers in Engeland. Ik herinner me nog heel goed dat ik, toen een oom van mij op sterven lag, mijn best deed om namens mijn tante en mijn neven en nichten altijd in de kerk te zijn wanneer voor “alle wezen en weduwen”⁴³ gebeden werd.

Zo deed ik ook mijn best om er altijd bij te zijn wanneer voor de “gevangenen en slaven”⁴⁴ gebeden werd toen Confalonieri⁴⁵ in de Oostenrijkse gevangenis van

41 Verwijzing naar het postschip *RMS Amazon* dat op 4 januari 1852 onderweg naar het Caribisch gebied als gevolg van een brand in de Golf van Biskaje verging. Hierbij lieten meer dan honderd mensen het leven. De impact van deze scheepsramp was zo groot dat een nationale geldinzameling werd gehouden voor de nabestaanden en de overlevenden. Daarnaast was deze scheepsramp aanleiding om de romp van postschepen voortaan niet meer van hout maar van metaal te vervaardigen. (Wikipedia)

42 Smeekbede uit de Litanie: “Dat het U moge behagen, *allen, die te land of te water reizen*, alle vrouwen, die in barensnood zijn, alle zieken en jonge kinderen te bewaren; en U over alle gevangenen en slaven te ontfermen; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

43 Smeekbede uit de Litanie: “Dat het U moge behagen, *alle weezen en weduwen*, alle verlatenen en verdrukten, te beschermen en te verzorgen; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

44 Smeekbede uit de Litanie: “Dat het U moge behagen, *allen, die te land of te water reizen*, alle vrouwen, die in barensnood zijn, alle zieken en jonge kinderen te bewaren; en U over *alle gevangenen en slaven* te ontfermen; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

45 Graaf Frederico Confalonieri (1785-1846) werd tijdens de Italiaanse onafhankelijkheidsoorlogen, in 1821 door de Oostenrijkers gevangen genomen en ter dood veroordeeld. Op voorspraak van zijn vrouw Teresa bij de Oostenrijkse keizerin werd de doodstraf omgezet in een levenslange gevangenisstraf in de gevangenis van Spielberg (*carcere durissimo* oftewel water en brood, dwangarbeid, geen boeken, enzovoort).

Spielberg⁴⁶ zat. Het enige dat aan mijn geweten knaagde was de vraag of deze laatste smeekbede ook gold voor degenen die gevangen zaten wegens moord of schulden, maar ik ging ervan uit dat ik voor hen minstens in spirituele zin kon bidden.

Ik kon niet bidden voor George IV⁴⁷. Ik vond het heel goed van de mensen die dat wel deden en vroeg mezelf af of hij veel slechter af geweest was als er niet voor hem gebeden was. Voor William IV⁴⁸ bad ik maar een beetje. Maar toen Victoria⁴⁹

Uiteindelijk kwam Confalonieri in 1836 vrij. (Wikipedia) Nightingale heeft Confalonieri tijdens haar verblijf in Parijs (1838-1839) diverse malen ontmoet. Tijdens haar verblijf in Rome (1847-1848) maakte zij, twee jaar na zijn dood, ook kennis met zijn vrouw.

46 Silvio Pellico (1789-1854), een medestander van Confalonieri, geeft in zijn boek *Mijn gevangenis* (Amsterdam, Uitgeverij van Oorschot, 2017) een gedetailleerde beschrijving van het dagelijks leven in de gevangenis van Spielberg.

47 Koning George IV (1762-1839) was de eerste vorst die Nightingale tijdens haar leven meemaakte (1820-1830). George IV was van 1811 tot 1820 regent van zijn vader geweest en was toen vooral bekend vanwege de overwinning van het Verenigd Koninkrijk in de Napoleontische oorlogen. George IV was een koppige monarch die zich vaak bemoeide met de politiek, vooral op het gebied van de katholieke emancipatie, maar niet zoveel als zijn vader. Tegenwoordig staat George IV vooral bekend om zijn extravagante en losbandige levensstijl, zowel in zijn periode als Prince of Wales, prins-regent en koning. In 1797 was zijn gewicht al rond de 111 kilogram. Hij had een zeer slechte relatie met zijn vader, George III, en ook met zijn eigen echtgenote Caroline van Brunswijk. Hij verbood haar zelfs om bij zijn kroning aanwezig te zijn. (Wikipedia)

48 Koning William IV (1795-1837) was de tweede vorst die Nightingale tijdens haar leven meemaakte (1830-1837). William, de derde zoon van koning George III en koningin Charlotte en jongere broer van George IV, was de laatste mannelijke koning uit het Huis Hannover. Hij was ook de laatste Britse vorst die regeerde over zowel het Verenigd Koninkrijk als over Hannover. In zijn jeugd had Willem de Royal Navy gediend en werd zowel in zijn jaren als koning als daarna de *Sailor King* genoemd. Hij werd naar Noord-Amerika en de Caraïben uitgezonden, maar was nooit echt betrokken bij gevechten. Hij had twee oudere broers, George en Frederik, die beiden stierven zonder wettige nakomelingen waardoor Willem op 64-jarige leeftijd koning werd. Tijdens zijn regering vonden er veel politieke veranderingen plaats. Zo werd in 1833 de slavernij afgeschaft in het gehele Britse Rijk. Net zoals zijn vader en broer had Willem niet veel interesse in de politiek. Toen koning Willem IV in 1837 stierf, liet hij geen wettige kinderen achter. Hij had wel twee dochters – Charlotte en Elisabeth – maar die waren snel na hun geboorte overleden. Acht van zijn tien kinderen bij Dorothy Bland, ook wel bekend onder de naam Mrs. Jordan, overleefden hem. Hij werd in het Verenigd Koninkrijk opgevolgd door zijn nichtje Victoria en in Hannover door zijn jongere broer Ernst August. (Wikipedia)

49 De deugdzaam koningin Victoria (1819-1901) was de derde vorst die Nightingale tij-

op de troon kwam, bad ik voor haar met alles wat in mij was en dwaalden mijn gedachten nooit af.⁵⁰

Kortom, ik geloofde echt wat ik over het gebed geloofde en ik zou het tegenover God weinig respectvol gevonden hebben om niet op het antwoord te wachten, als ware ik een dienaar die, dat geloofde ik oprecht, om een boodschap gestuurd was.

Ik vond het nogal absurd om elke avond “Geef ons heden ons dagelijks brood”⁵¹ te bidden, maar ik denk dat mensen er niet zo op letten wat ze zeiden en in feite bedoelden: “Geef ons morgen ons dagelijks brood.”

Een vriendin die met roodvonk op sterven lag wilde heel graag tot en met de volgende zondag in leven blijven, zodat er in de kerk voor haar kon worden gebeden. Onmiddellijk na afloop van de kerkdienst is zij overleden.

Ik vond het soms vreemd dat we baden om verlost te worden “van plagen, pest en hongersnood”⁵² terwijl intussen alle riolen in de Thames uitkwamen, allerlei koortsen in ongedraineerde gebieden huishielden en bij voorbaat aan te geven was

dens haar leven meemaakte (1837-1901). Tijdens de Krimoorlog schreven beide vrouwen enkele brieven aan elkaar en in september 1856, tijdens het jaarlijkse verblijf van de koningin op Balmoral in Schotland, spraken zij elkaar diverse malen. Belangrijkste doel van deze ontmoetingen, voor Nightingale althans, was dat de koningin haar steun zou geven aan de instelling van de *First Royal Commission on the Army* (1856-1859) die tot spectaculaire verbeteringen zou leiden in de militaire gezondheidszorg. (E.T. Cook. *The Life of Florence Nightingale*. Londen 1913, I:318-325)

50 Smeekbeden uit de Litanie: “Dat het U moge behagen, uwe dienaress VICTORIA, onze geëerbiedigde Koningin en Regeerster, in de ware aanbidding van U, ingeregtheid en heiligheid des levens, te bewaren en te bevestigen; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!

Dat het U moge behagen, haar hart in geloof, vreeze en liefde voor U te besturen, en dat zij te allen tijde haar vertrouwen op U stellen, en altijd uwe eer en heerlijkheid zoeken moge; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!

Dat het U moge behagen, haar verdediger en beschermer te zijn, haar de overwinning gevende over al hare vijanden; Wij smeeken U, verhoor ons, o Heer!” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

51 Citaat uit het Onzevader in de Anglicaanse liturgie: “ONZE Vader, die in de hemelen zijt! Uw naam worde geheiligd. Uw koningrijk kome. Uw wil geschiede, Gelijk in den hemel, zoo ook op de aarde. *Geef ons heden ons dagelijksch brood*. En vergeef ons onze schulden, Gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. En leid ons niet in verzoeking, Maar verlos ons van den booze. Amen.” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)

52 Smeekbede uit de Litanie: “Van onweder en storm; van plagen, pest en hongersnood; van oorlog en moord, en van eenen plotselingen dood, Verlos ons, o Heer!” (*Het Boek van het Algemeen Gebed*, 1853)